

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Katedra bohemistiky

MAGDALENA FRIEDLOVÁ

Česká filologie

3. ročník bakalářského studia

**REGIONÁLNĚ PŘÍZNAKOVÉ PRVKY VE SLOVNÍ
ZÁSOBĚ MLÁDEŽE NA HRANICKU**

Regionally Marked Elements in the Speech of the youth on Hranice
Surroundings

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Jodas

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala sama, pouze s pomocí literatury, která je uvedena níže.

V Olomouci dne 28. Dubna 2009

Magdalena Friedlová

Děkuji doc. PhDr. Josefu Jodasovi za odborné vedení mé práce a také Gymnáziu Hranice a Střední zdravotnické škole v Hranicích, které mi umožnily provést dotazníkový průzkum. Dále děkuji svým rodičům, bez jejichž podpory bych nikdy vysokou školu nestudovala.

Obsah:

Obsah:	3
1. Úvod	7
1.1 Předmět a cíl zkoumání.....	7
1.2 Charakteristika zkoumané oblasti	7
1.3. Dosavadní výzkumy a odborná literatury	9
2. Metody zkoumání	11
2.1. Dotazník.....	11
3. Údaje o respondentech	13
3.1 Věk respondentů	13
3.2 Bydliště respondentů.....	14
4. Soubor lexikálních jevů na Hranicku	15
4.1 I. typ otázky	15
4.1.1 Čáp	15
4.1.2 Košťál	16
4.1.3 Mží	16
4.1.4 Netopýr	17
4.1.5 Údolí	18
4.1.6 Pěšinka ve vlasech	19
4.2 II. typ otázky	20
4.2.1 Angrešt.....	20
4.2.2 Bota.....	21
4.2.3 Dřevník	22
4.2.4 Kyselé zelí.....	23
4.2.5 Masopustní průvod	24
4.2.6 Uzel.....	25
4.2.7 Pout'	26

4.2.8 Vesnice.....	26
4.2.9 Napínáček	27
4.2.10 Stmívá se.....	28
4.2.11 Bydlet.....	29
4.2.12 Hadr	30
4.2.13 Zhubnout.....	31
4.2.14 Hůl	31
4.2.15 Sedět na bobku.....	32
4.2.16 Sundat	33
4.3 III. typ otázky	35
4.3.1 Bubák	35
4.3.2 Kaluž (po dešti).....	36
4.3.3 Ramínko.....	37
4.3.4 Slunéčko sedmitečné.....	37
4.3.5 Vánočka	39
4.3.6 Židle	40
4.4 IV. typ otázky	41
4.4.1 Keř	41
4.4.2 Lhát	42
4.4.3 Polštář	43
4.4.4 Peřina	44
4.4.5 Míchaná vejce	45
4.4.6 Větev	46
4.4.7 Naschvál.....	47
4.4.8 Příkop u cesty.....	48
4.4.9 Štěnice.....	49
4.4.10 Syrečky	50

4.4.11 Zkazít	51
4.4.12 Babička	52
4.4.13 Jíška	53
4.4.14 Kyselé mléko	54
4.4.15 Okapový žlab	55
4.4.16 Půda	56
4.4.17 Šilhavý	57
4.4.18 Švestka	58
4.5 V. typ otázky	59
4.5.1 Asi	59
4.5.2 Jedlá houba	60
4.5.3 Na kličku	60
4.5.4 Nádobí	61
4.5.5 Prostovlasý	62
4.5.6 Překážet	63
4.5.7 Slánka	64
4.6. VI. typ otázky	65
4.6.1 Šufánek	65
4.6.2 Sodovka	66
4.6.3 Zhlídat	67
4.6.4 Májíček	68
4.6.5 Pletýnka	68
4.6.6 Cumel	70
4.6.7 Lata	71
5. Závěr	72
6. Anotace	74
7. Použitá literatura	76

8. Přílohy	77
8.1 Dotazník.....	77
8.2 Procentuální výskyt.....	81
8.3 Mapa Hranic	84

1. Úvod

1.1 Předmět a cíl zkoumání

Předmětem této práce je vysledování podílu nářečních prvků v lexiku mládeže na Hranicku. Zajímalo nás, nakolik se v běžné mluvě hranické mladší generace udržují nářeční výrazy, které jsou zachyceny v Českém jazykovém atlase.

Závažným faktorem se ukázalo být bydliště jednotlivých respondentů (více o tom v kapitole 3.2). Výsledky dotazníků se lišily podle toho, zda dotazovaný žije přímo v Hranicích nebo mimo město. Proto jsme tuto skutečnost zahrnuli do výsledných tabulek.

Další důležitou skutečností je také to, že se město nachází na pomezí několika nářečních oblastí (více o tom v kapitole 1.2), jejichž vliv je patrný v nářečí na Hranicku.

Získaný materiál byl obsáhlejší, než jsme původně očekávali. Proto jsme vzhledem k rozsahu práce nerozebrali podrobně všechny výrazy, na něž jsme se zaměřili v dotaznících (týká se to pojmů: *hrozny, šťouchat, mělký talíř, přestupovat, zapacknout, kramlík, lavka, baňka a sífón*). Procentuální výskyt těchto slov jsme však zařadili do příloh (příloha č. 2).

Sledované výrazy jsou v této práci rozříděny do skupin podle toho, v jakém typu otázky se nacházely v dotazníku (typ otázky I. – VI.), a v těchto skupinách jsou pak řazeny podle toho, jak za sebou v otázce následovaly.

1.2 Charakteristika zkoumané oblasti

Hranice jsou druhým největším městem bývalého přerovského okresu. Jsou jedním z 26 měst Olomouckého kraje a zároveň jsou jednou ze 13 obcí s rozšířenou působností v tomto kraji.

Svůj význam město těží z klíčové komunikační polohy uprostřed přírodního koridoru Moravské brány. Společně jím prochází svazek jak severojižního, tak západovýchodního směru. V jejich bezprostřední blízkosti navíc odbočuje silnice a železnice do horního povodí Bečvy a na Slovensko.¹⁾ V loňském roce byl také

---

¹⁾ Plaček, M.: Město Hranice do Bílé hory. Olomouc 2004, s. 7.

u Hranic otevřen nový úsek dálnice: „...úsek D47, který vede mezi Lipníkem nad Bečvou a Bělotinem na Hranicku. Tento úsek se v budoucnu stane součástí významné dálniční tepny D1, která po dokončení spojí tři největší města v zemi – Prahu, Brno a Ostravu.“²⁾

Areál dnešního městského jádra Hranic byl prokazatelně osídlen již ve 12. století. Středověká osada vznikla na okraji pomezí hvozdu mezi Moravou a Slezskem. Dále od města směrem na sever pak už byly pouze těžko prostupné lesy. Odtud také pochází současný název města - Hranice³⁾. Zajímavostí je, že je často nesprávně uváděn jako oficiální název Hranice na Moravě (podle názvu železniční stanice).

Založení samotného města se datuje na konec 13. století.⁴⁾ Původně bylo město v držení klášterů, ale později hranické panství přešlo do vlastnictví šlechtických rodů. Vlastnili jej například Cimburkové, Pernštejnové a od roku 1622 až do poloviny 19. století rod Dietrichsteinů.

V 19. století se město stalo důležitým průmyslovým a kulturním centrem. Už od roku 1843 tudy vedla železnice z Vídně do Krakova. Po polovině 19. století byl vybudován prestižní areál rakousko-uherských vojenských škol, kde studovali příslušníci vysoké šlechty i významní spisovatelé Robert Musil a Rainer Maria Rilke.⁵⁾

Podle posledního sčítání žije v Hranicích 19 302 obyvatel (k 31. 12. 2008). V letech 1990 - 1992 zde došlo k velké migraci obyvatel. Někteří z dotazovaných tak žijí v prostředí, kdy jeden z rodičů (výjimečně oba) pocházejí z úplně jiné nářeční oblasti. Přestože je vliv rodičů na mluvu dětí nesporně důležitý, není vzhledem k zaměření naší práce stěžejní, a proto jsme se mu dále nevěnovali.

---

²⁾Hranický deník [online]. [cit. 2008-11-25]. Dostupné z: http://hranicky.denik.cz/zpravy_region/lipnik-s-belotinem-spojila-dalnice20081125.html

³⁾Původně také Alba Ecclesia (něm.) nebo Weisskirchen (něm.) – Bílý kostel. Tento název vznikl až později v důsledku postavení původního gotického kostela, stávajícího do třicetileté války v místech současnéfary, jenž tvořil svým bílým zdivem dominantu údolí řeky Bečvy.

⁴⁾ Založení města je datováno řadou listin v rozmezí 12. - 13. století, především falz - první falzifikát, datovaný k roku 1169, náleží Rajhradskému klášteru a patří také k těm historicky a geograficky nejvěrohodnějším. V této listině také figuruje legendární zakladatel města Hranic poustevník Jurik.

⁵⁾ Pospěch, T.: Hranice: stručný průvodce. Hranice, 2006, s. 8.

Je také důležité zmínit, že Hranice leží na rozhraní tří nářečních areálů. Setkává se zde nářeční území hanácké, lašské a moravskoslezské. Odrazy této skutečnosti je možné vysledovat i ve výsledcích naší práce.

1.3. Dosavadní výzkumy a odborná literatury

Východomoravská nářeční skupina, včetně západních okrajových úseků (tj. okolí Hranic aj.), je popsána v Běličově práci *Nástin české dialektologie*⁶⁾: „... větší počet znaků společných se západními nářečními skupinami než v jádru východomoravské oblasti; přitom se v některých jevech okrajová východomoravská nářečí shodují se sousedními nářečními středomoravskými, popřípadě zároveň i s českými nářečními v užším smyslu, v některých mají dokonce stav shodný s českou nářeční skupinou a odlišný od středomoravské; v dílčích okruzích pak se vyskytují též některé znaky vlastní.“⁷⁾

Velmi důležitou prací je pak *Severní pomezí moravskoslezských nářečí*⁸⁾, v níž je: „... věnována pozornost popisu a rozboru nářečí hranického se zřením k ostatním severním moravskoslovenským nářečím.“⁹⁾

Nejnověji je nářeční situace na Hranicku popsána v *Českém jazykovém atlase*.¹⁰⁾ Přímo v Hranicích sice výzkum neprobíhal, ale byly do něho zahrnuty obce Olšovec, Milotice nad Bečvou a Lipník nad Bečvou. Při výběru pojmů do dotazníku jsme vycházeli právě z Českého jazykového atlasu.¹¹⁾

---

⁶⁾ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

⁷⁾ Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 276.

⁸⁾ Skulina, J.: Severní pomezí moravskoslezských nářečí. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1964.

⁹⁾ Skulina, J.: Severní pomezí moravskoslezských nářečí. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1964, s. 9.

¹⁰⁾ Český jazykový atlas 1 – 5. Praha 1992 – 2005.

¹¹⁾ Díly 1, 2 a 5.

Při výběru slov jsme vycházeli také z článku *Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě*¹²⁾. Autorky se sice přímo nezabývají Hranickem (v článku není uvedeno, odkud respondenti z Moravy pochází), ale přesto jsme zde vybrali několik pojmů (*zhubnout, sodovka, hrozny, uzel, peřina, polštář, posvícení, vesnice, větev, překážet, houska, sběračka*). Zajímalo nás, nakolik se dvacetiletý rozdíl promítl do mluvy moravské (v tomto případě konkrétně hranické) mládeže.

Běžným jazykem nejmladší hranické generace se zabývá bakalářské práce Markéty Vahalíkové.¹³⁾

---

¹²⁾ Minářová, E. – Müllerová, E.: *Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě*. In: *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha: Univerzita Karlova, 1988.

¹³⁾ Vahalíková, M.: *Běžně mluvený jazyk nejmladší generace města Hranice na Moravě*. Olomouc 2006.

2. Metody zkoumání

Při získávání materiálu jsme měli na výběr ze dvou metod. První, nahrávání dialogu, je sice spolehlivější, ale vzhledem k většímu počtu lexikálních položek jsme ji v naší práci nemohli použít. Využili jsme tedy metody druhé, která spočívá ve vyplňování dotazníků.

K jeho sestavení jsme použili převážně pojmy z *Českého jazykového atlasu*, které jsme doplnili několika výrazy z článku *Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě* (*zhubnout, sodovka, hrozny, uzel, peřina, polštář, posvícení, vesnice, větev, překážet, houska, sběračka*), případně jsem využila i své vlastní zkušenosti s hranickým nářečím.

2.1. Dotazník

Dotazníky jsme nechali vyplnit studenty dvou hranických škol (Gymnázium Hranice a Střední zdravotnická škola). Ze získaného materiálu jsme pak vyřadili ty studenty, kteří do města dojíždí z mimohranické oblasti, případně ty, kteří se do Hranic přistěhovali nedávno.

Dotazník měl tři stránky a respondentům stačila jedna vyučovací hodina k jeho vyplnění. V úvodu bylo potřeba uvést základní informace o dotazovaném (rok narození, bydliště, škola, třída a také místa delšího pobytu mimo Hranicko). Dále jsme se zajímali také o původ rodičů.

Respondenti byli také upozorněni, že se jedná o výzkum nářečí, a proto nemají brát ohled na spisovnou normu a naopak mají podtrhávat ty výrazy, které běžně užívají při komunikaci s rodiči nebo s kamarády.

Samotný dotazník měl šest částí, přičemž u každé byl jiný způsob odpovědi. V první otázce bylo uvedeno sedm archaismů a respondenti měli vysvětlit jejich význam. Vycházeli jsme zde z předpokladu, že tyto výrazy už jsou zastaralé, což výsledky také potvrdily. Vysvětlit význam daných pojmů měli studenti za úkol i v otázce třetí. Zde dopisovali nářeční varianty ke spisovnému výrazu. Na opačném principu pak byla postavena otázka šestá.

Druhá část dávala na výběr ze dvou nebo tří nářečních variant jednoho výrazu a dotazovaní měli podtrhnout tu variantu, kterou používají nejčastěji. Mohli zde podtrhnout i více možností, ale měla být zvýrazněna ta, kterou používají nejčastěji.

Ve čtvrté části měli respondenti doplňovat do tabulky, zda dané výrazy používají, znají, ale nepoužívají, a nebo je vůbec neznají.

Pátá část obsahovala několik vět, které měli studenti doplnit buď tím, že zvolili jednu z nabídnutých variant, nebo případně doplnit slovní tvar podle smyslu.

3. Údaje o respondentech

Dotazníky vyplnilo celkem 108 respondentů. Z toho 76 jich navštěvuje Gymnázium Hranice a 32 studuje na Střední zdravotnické škole v Hranicích. Studenti gymnázia žijí většinou v Hranicích (48 respondentů) či nejbližším okolí, zatímco studenti Střední zdravotnické školy dojíždějí z celého kraje.

3.1 Věk respondentů

Cílem našeho výzkumu byly nářeční prvky ve slovní zásobě mládeže, proto jsme dotazníky dali respondentům od 15 do 20 let. Jedná se o ročníky 1988 - 1993, které jsou zastoupeny procentuelně takto:

Ročník	Počet respondentů	V procentech
1993	18	16,7 %
1992	16	14,8 %
1991	23	21,3 %
1990	24	22,2 %
1989	12	11,1 %
1988	15	13,9 %
Celkem	108	100 %

3.2 Bydliště respondentů

Jako důležité kritérium ovlivňující slovní zásobu se ukázalo být bydliště respondentů. Proto jsme výsledky dotazníků rozdělili na studenty, kteří žijí přímo v Hranicích a na ty, kteří bydlí v okolí města.

Mimohranické respondenty jsme rozčlenili na čtyři skupiny podle směru od Hranic:

- Sever - Střítež nad Ludinou (3 respondenti), Olšovec (1), Partutovice (1)
- Jih - Soběchleby (3), Mrlínek (3), Malhotice (2), Všechnovice (2), Bystřice pod Hostýnem (2), Rouské (2), Paršovice (1), Vítonice (1), Valšovice (1), Žakovice (1), Býškovice (1), Opatovice (1), Radkova Lhota (1)
- Východ - Bělotín (4), Skalička (2), Ústí (2), Vysoká (1), Polom (1), Hustopeče nad Bečvou (1), Černotín (1), Horní Těšice (1), Lučice (1)
- Západ - Lipník nad Bečvou (5), Osek nad Bečvou (2), Slavič (2), Drahotuše (2), Radslavice (1), Lhota (1), Dolní Újezd (1), Veselíčko (1)

Bydliště	Počet respondentů	V procentech
Hranice	53	49,1 %
Sever	5	4,6 %
Jih	21	19,4 %
Východ	14	13 %
Západ	15	13,9 %
Celkem	108	100 %

4. Soubor lexikálních jevů na Hranicku

4.1 I. typ otázky

V tomto typu otázky měli respondenti za úkol vysvětlit blíže význam zadaných slov. Jednalo se o pojmy archaické a používané už převážně pouze mezi nejstarší generací. Přesto jsme do dotazníku tyto výrazy zařadili, protože nás zajímalo, zda mají dotazovaní aspoň povědomí o jejich existenci.

4.1.1 Čáp

V dotaznících jsme se zaměřili na nářeční ekvivalenty pro výraz čáp. Ačkoliv se na celém území používá označení *čáp*, na východě je možno najít i pojmenování *bohdál* a *bocán*.¹⁴⁾

Podle Českého jazykového atlasu je právě na Hranicku doložen výraz *bohdál*. Zaměřili jsme se tedy na toto slovo a z výzkumu vyplývá, že v současné době už tento výraz téměř nikdo z dotazovaných nezná. Pouze dva respondenti z Hranic věděli, že je to nářeční ekvivalent pro čápa.

Bohdál	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Čáp	2	3,8	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1,9
Neznám	51	96,2	5	100	21	100	14	100	15	100	106	98,1
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

¹⁴⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 118.

4.1.2 Košťál

Cílem výzkumu bylo zjistit četnost užívání nářečních ekvivalentů pro košťál, tj. „ztuhlý stonek některých druhů zeleniny, zejména zelí a kapusty“. Rozdíly mezi výrazy jsou zejména lexikální, ale existují také diference slovtvorné (*hloub* x *hloubek*) a hláskové.¹⁵⁾

Podle Českého jazykového atlasu by měl být na Hranicku nejrozšířenější výraz *hloub*. Ale tento výraz už se stal archaismem, mladší generace ho vůbec nezná. Mezi dotazovanými se objevil pouze jeden respondent, který dokázal vysvětlit, co to *hloub* je.

Hloub	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Tvrký střed u zelí	1	1,8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Neznám	52	98,2	5	100	21	100	14	100	15	100	107	99,1
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.1.3 Mží

Šlo nám o nářeční varianty s významem „mží“. Pojmenování pro tuto reálii nejsou vždy významově zaměnitelné. Často se liší ve vyjádření intenzity deště (i když tyto rozdíly nejsou nijak markantní).

Český jazykový atlas uvádí vedle častých rozdílů lexikálních také rozdíly hláskoslovné (např. *mrholí* x *mrhoulí*; *siholí* x *saholí* atd.).

¹⁵⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 82.

Výraz *mrholí*, který se vyskytuje na celém území, je doplňován nářečními variantami, z nichž nejčastější je pojmenování *mží*, které zabírá celé Čechy a zhruba západní polovinu Moravy s výběžkem k Prostějovu.¹⁶⁾

Také mezi hranickou mládeží se dnes nejčastěji používá výraz *mrholí* (ve významu pouze „drobný déšť“). Podle Českého jazykového atlasu je u nás však zachycen i výraz *siholí*, který je charakteristický pro Valašsko a částečně též pro Slezsko. Hranická mladší generace však toto označení téměř nepoužívá. V samotných Hranicích jej znali pouze dva respondenti. Mimo město je výraz známější, zejména na jihu od Hranic (mezi Soběchleby a Kelčí). Je zřejmé, že respondenti z jižní strany Hranic jsou nejvíce ovlivněni právě valašským nářečím.

Siholí	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Drobně prší	2	3,8	1	20	8	38	0	0	3	20	14	13
Neznám	51	96,2	4	80	13	62	14	100	12	80	94	87
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.1.4 Netopýr

V dotaznících jsme se zabývali frekvencí nářečních pojmenování pro netopýra. Pojmenování netopýr se vyskytuje celouzemě, ale na Moravě a ve Slezsku se k tomuto výrazu připojují ještě jeho nářeční varianty (např. *letopýř*, *večeřek*, *večeřálek*).¹⁷⁾

Výraz *večeřálek* se však na Hranicku již nepoužívá a hranická mládež už vůbec nezná. Ani jeden z respondentů neuměl vysvětlit význam tohoto ekvivalentu.

¹⁶⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 351.

¹⁷⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 100.

Večeřálek	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Netopýr	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Neznám	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.1.5 Údolí

Zabývali jsme se nářečními variantami pro výraz údolí. Tato pojmenování se diferencují výrazně slovtvorně (*důl* x *dolec* x *dolík* atd.)¹⁸⁾

Podle Českého jazykového atlasu je pro Hranicko typický výraz *debře*. Toto pojmenování už se však mezi mladší generací ve smyslu *údolí* vůbec nepoužívá. Došlo k přenesení jeho významu. Ve svých dotaznících jsem několikrát narazila na význam „prudký kopec“ (jak v Hranicích, tak v okolí), a mimo Hranice se vyskytly i významy „zapadlý kout“ a „strouha kolem řeky“. Ani v těchto významech však výraz *debře* nepatří k frekventovaným a stal se z něj nepoužívaný archaismus.

Debře	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Údolí	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Prudký kopec	2	3,8	0	0	2	9,6	1	7,1	0	0	5	4,6
Zapadlý kout	0	0	0	0	1	4,8	0	0	0	0	1	0,9
Strouha kolem řeky	0	0	0	0	1	4,8	0	0	0	0	1	0,9
Neznám	51	96,2	5	100	17	80,8	13	92,9	15	100	101	93,6
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

¹⁸⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 300.

4.1.6 Pěšinka ve vlasech

Zjišťovaly jsme nářeční varianty pro označení pěšinky, tj. „úzké mezery mezi rozčísnutými vlasy“.

Základní dichotomii tvoří pojmenování *pěšinka*, které se používá v celých Čechách, a ekvivalent *poutec*, který je typický pro většinu moravského území a velkou část Slezska.¹⁹⁾

Tento výraz by měl být znám i v Hranicích, ale já se s ním setkávám poprvé. Také z výsledků dotazníků je vidět, že toto slovo se u nás vůbec nepoužívá. Nikdo z dotazovaných neuměl vysvětlit jeho význam.

Poutec	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Pěšinka ve vlasech	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Neznám	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

V této otázce jsem se také ptala, zda respondenti znají výraz *petrunka* (sluněčko sedmítečné), ale protože jsem tomuto pojmenování věnovala více pozornosti v otázce III. typu, bude příčné vysvětlení uvedeno až tam.

---

¹⁹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 124.

4.2 II. typ otázky

V této otázce měli dotazovaní na výběr z několika nářečních variant od jednoho výrazu (např. *drvárka – šopa – dřevník*) a měli podtrhnout to slovo, které používají nejčastěji. Snažili jsme se tak zjistit, kterému výrazu respondenti v běžné mluvě dávají přednost.

4.2.1 Angrešt

Cílem výzkumu bylo zjistit frekvenci nářečních ekvivalentů pro plody angreštu, tj. „bobule trnitého keře“. Jednotlivé názvy se liší jak lexikálně (*srstka* x *chlupáč*), tak i hláskoslovně (*angrešt* x *ankrešt*).

Pojmenování pro tuto reálii jsou motivována většinou z tvaru a charakteru angreštu. Kulatým tvarem jsou motivovány např. *měchounek*, „chlupatost“ plodu je původcem výrazů *chlupáč*, *srstka* atd. Výraz *angrešt* je běžně užívaný v Čechách, na Moravě je však situace složitější (*chlupáč*, *kudlačka*, *chlupěnka*, *srstka* aj.).²⁰⁾

Podle Českého jazykového atlasu by na Hranicku měl být nejčastější výraz *chlupáček*. Z dotazníků však vyplývá, že jak přímo v Hranicích, tak i v okolí již znatelně převládá spisovné označení *angrešt*. Výraz *chlupáček* označilo jako používaný 26,2 % respondentů.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Angrešt	39	73,6	4	80	17	81	8	57,1	11	73	79	73,8
Srstka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Chlupáček	14	26,4	1	20	4	19	6	42,9	3	20	28	26,2

²⁰⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 50.

Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	14	93	107	100
---------------	----	-----	---	-----	----	-----	----	-----	----	----	-----	-----

4.2.2 Bota

Zabývali jsme se nářečními variantami výrazu *bota*. Český jazykový atlas uvádí vedle základního rozdílu rodového (*bota* x *bot*), také odlišnosti slovtvorné (*bota* x *botka*) a hláskoslovné (*bota* x *bůta*).

„Obsahová náplň slova *boty* se v průběhu doby měnila. Ve stupnici názvů boty, botky a střevíce označovaly boty původně obuv vysokou, botky polovysokou a střevíce nízkou. V novější době ale došlo ke značnému setření významových rozdílů mezi výrazy boty a botky. Pojmenování *boty* se zpravidla užívá jako kolektivní označení pro všechny typy obuvi.“²¹⁾

Jak už bylo řečeno, základní rozdíl mezi nářečními variantami dané realie je rodový. V Čechách se užívá označení v rodě ženském, zatímco na většině Moravy je obvyklé pojmenování v rodě mužském. Do moravských měst už se ale také používají podoby v rodě ženském.²²⁾

Také do mluvy mladší generace v Hranicích už zcela pronikl výraz *bota*. Další dva ekvivalenty (*botka*, *botek*) byly zvoleny pouze sedmi respondenty. Obdobná je i situace v okolí města. Také zde už jasně dominuje spisovný výraz *bota*. Pouze na jihu se objevily častěji další dva ekvivalenty, ale i tady převládá *bota*.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Bota	46	86,8	4	80	14	66,7	12	85,6	14	93,3	90	83,3
Botka	5	9,4	1	20	4	19	1	7,2	1	6,7	12	11,1

²¹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 199.

²²⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 199.

Botek	2	3,8	0	0	3	14,3	1	7,2	0	0	6	5,6
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.2.3 Dřevník

Šlo nám o nářeční pojmenování samostatné prostorové jednotky (kůlny), kam se ukládalo dříví. Jako základní uvádí Český jazykový atlas pojmenování odvozené od substantiva dřevo (*dřevník*), které doplňuje ekvivalent *kůlna* a různé varianty přejatého slova *šopa* (z něm.).

Na převážné většině našeho území převládají názvy odvozené od slova *dřevo* (kromě jihozápadní polovina Moravy a Zábřežsko). V Čechách se navíc ještě připojují pojmenování *kůlna/kolna*. Méně častý je pak ekvivalent *šopa*, který se užívá ve Slezsku, na jihovýchodní Moravě, na Holešovsku a Přerovsku.

Kromě výše zmíněného lexikálního členění jsou zde také výrazné rozdíly slovtvorné. V Čechách se týkají slova *kolna*, zatímco na Moravě se objevují odvozeniny od základu *dřev-* (např. *drvárník* na Boskovicku, *drvárka* na Valašsku nebo *drvárně* na Hranicku).²³⁾

Ačkoliv je na Hranicku podle Českého jazykového atlasu doložen výraz *drvárka* (případně *drvárně*), pouze osm z dotazovaných jej zahrlo jako používaný. Je zajímavé, že pět z těchto respondentů pochází z východní části Hranicka, tedy z té části, která má blízko k Valašsku, kde se toto pojmenování vyskytuje nejčastěji. Jako nejvíce používanou variantu označilo více než 81 % respondentů výraz *šopa*.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Drvárka	1	1,8	0	0	2	9,5	5	35,7	0	0	8	7,4

²³⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 388.

Šopa	45	85	5	100	18	85,7	8	57,1	12	80	88	81,5
Dřevník	7	13,2	0	0	1	4,8	1	7,2	3	20	12	11,1
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.2.4 Kyselé zelí

Zabývali jsme se nářečními variantami pro označení zelí upraveného kysáním, kvašením. Český jazykový atlas uvádí pro danou realii pouze souslovná označení (adjektivní přívlastek + *zelí*). Nářeční ekvivalenty se liší převážně lexikálně (adjektivními odvozeniny od kmenů *kys-* x *kvas-*), ale jsou zaznamenány také rozdíly slovotvorné (*kyselé* x *kyslé*; *kvasné* x *kvašné*).

Výraz *kyselé zelí* se vyskytuje téměř na celém našem území. Na východní polovině Moravy se k tomuto pojmenování přidává ještě varianta *kvašené (kvasné) zelí*.²⁴⁾

Ačkoliv Český jazykový atlas dokládá, že se na Hranicku používá slovní spojení *kvašené zelí*, mladší generace už tento výraz vůbec nezná a nahradila jej souslovím *kyselé zelí*. Pouze na jihu od Hranic se našel jeden respondent, který dal přednost pojmenování *kvašené zelí*.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Kvašené zelí	0	0	0	0	1	4,8	0	0	0	0	1	0,9
Kyselé zelí	53	100	5	100	20	95,2	14	100	15	100	107	99,1
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

²⁴⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 212, 214.

4.2.5 Masopustní průvod

Zjišťovali jsme, jaké nářeční ekvivalenty pro označení maskovaných figur, které chodily v závěru masopustu po vsi, používá hranická mladší generace.

Nářeční výrazy pro tuto reálii se liší v pojmenovávacím přístupu. Označují se jednak představované figury (*maškary*), jednak také jejich představitelé, kteří se účastnili průvodu (*maškaři, maškaráci*).

Tato pojmenování jsou motivována například daným časovým obdobím (*masopustníci, ostatníci*) nebo také některými figurami typickými pro masopustní průvod (*babkovníci, kotí*). Objevují se také varianty expresivní (*masopustní blázni*).

Jinou formou pro vyjádření dané reálie je spojení se slovesem *chodit* (*chodit s masopustem, chodit s medvědem*).

Pro českou oblast je typické pojmenování *maškary* (a jeho varianty), na Moravě je situace složitější, protože se zde používá více lexikálních variant. Nejvýznamnější z nich je vazba typu *chodit s medvědem* (zvláště na Přerovsku, severozápadním Valašsku a západním Opavsku).²⁵⁾

Podle Českého jazykového atlasu byl také na Hranicku zaznamenán výraz *chodit s medvědem*. Já ani mí rodiče si však nepamatujeme, že by se někdy tento výraz užíval. Pro Hranicko bylo vždy typické spojení *vodit medvěda*, ale tento ekvivalent Český jazykový atlas vůbec neuvádí. To, že spojení *vodit medvěda* je nejčastější i mezi mladší generací (hlavně mimo Hranice), prokázal i náš výzkum.

Spojení *chodit s medvědem* bylo jak v Hranicích, tak mimo ně téměř zanedbatelné. Je však zajímavé, že ve městě se dostává do popředí také pojmenování masopustní průvod, kdežto mimo město se toto označení téměř nepoužívá.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%

²⁵⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 436, 438.

Masopustní průvod	19	35,9	0	0	1	4,8	2	14,3	3	20	25	23,1
Chodit s medvědem	5	9,4	0	0	0	0	2	14,3	0	0	7	6,5
Vodit medvěda	29	54,7	5	100	20	95,2	10	71,4	12	80	76	70,4
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.2.6 Uzel

Sledovali jsme nářeční označení pro uzel, tj. „pro to, co vznikne svázáním nebo utažením smyčky“. Tyto názvy se liší především lexikálně a hláskoslovně.

Základní protiklad tvoří pojmenování *uzel* a *suk*, přičemž *uzel* byl Českým jazykovým atlasem zachycen na celém našem území, kromě oblasti středomoravského nářečí

a Slovácka s jižním Valašskem. Pro tyto oblasti je charakteristický ekvivalent *suk*.²⁶⁾

Také na Hranicku převažuje ekvivalent *uzel*. Ve městě ho označila většina z dotazovaných, kdežto *suk* podtrhlo pouze 20,8 %. V okolí Hranic je situace složitější, i když také zde dominuje *uzel*, ale už ne tak výrazně. Na jihu od Hranic byl vyhodnocen jako užívanější *suk*. Je to proto, že je zde velký vliv valašského nářečí.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Uzel	37	69,8	4	80	9	42,9	8	57,1	9	60	67	65
Suk	11	20,8	1	20	12	57,1	6	42,9	6	40	36	35
Celkem	48	90,6	5	100	21	100	14	100	15	100	103	100

²⁶⁾Český jazykový atlas 1 Praha 1993 s. 189.

4.2.7 Pout'

Předmětem výzkumu byla existence nářečních variant pro tzv. titulární slavnost, tj. „církevní slavnost k uctění památky světce, jemuž je zasvěcen místní kostel, spojenou s lidovou zábavou, různými atrakcemi apod.“.

Na Moravě a ve Slezsku mohou některá pojmenování označovat také výroční oslavu vysvěcení kostela, která je rovněž spojená s lidovou veselící a hodováním. V Čechách se tyto významy rozlišují.

Nářeční pojmenování pro tuto reálii se liší především lexikálně. Základní trojici tvoří označení *pout'* x *hody* x *krmaš*, ke kterým se přidávají ještě výrazy *odpust* a *posvícení*. Pro Čechy a západní polovinu Moravy je typické pojmenování *pout'*. Na východní polovině Moravy je užíváno označení *hody*.²⁷⁾

Také pro Hranicko je charakteristický výraz *hody*. A potvrdily to i výsledky dotazníků, v nichž toto pojmenování označila většina dotazovaných. V samotných Hranicích se našli pouze tři respondenti, kteří dali přednost výrazu *posvícení*. Mimo Hranice se pak objevila pouze jedna taková odpověď.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Posvícení	3	5,7	0	0	0	0	1	7,1	0	0	4	3,8
Hody	47	88,6	5	100	21	100	13	92,9	15	0	101	96,2
Celkem	50	94,3	5	100	21	100	14	100	15	100	105	100

4.2.8 Vesnice

Jednalo se nám o nářeční diferenciaci v pojmenování obce venkovského typu. Tato pojmenování se liší především lexikálně (*vesnice* x *dědina*), méně pak morfologicky (*vesnice* x *vesnic*) a hláskově (*vesnice* x *vesníce*).

²⁷⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 462, 464

Základní dichotomii utváří označení *vesnice*, které se používá celých v Čechách a na jihozápadní Moravě a výraz *dědina*, který zabírá zbývající území Moravy a Slezsko.²⁸⁾

Při výzkumu, který prováděly Minářová a Müllerová, bylo zjištěno, že v moravské jazykové oblasti zvolilo výraz *dědina* 70,5 % respondentů. V české jazykové oblasti je tento výraz charakterizován jako „zapadlá nebo menší vesnice“. Jeho frekvence zde ale byla minimální (0,5 %).²⁹⁾

Mladší generace v Hranicích už častěji používá pojmenování *vesnice*. Pouze 28,3 % respondentů se přiklonilo k pojmenování *dědina*. Obdobná situace, jako ve městě, je také na západě a východě od Hranic, zatímco na severu a na jihu jasně převládá označení *dědina* (na severu jej zvolili všichni dotazovaní).

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Dědina	15	28,3	5	100	14	66,7	3	21,4	4	26,7	41	38
Vesnice	38	71,7	0	0	7	33,3	11	78,6	11	73,3	67	62
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.2.9 Napínáček

Spisovný název pro hřebíček s širokou hlavičkou sloužící k upevňování nebo napínání papírů atd. zní *napínáček*. Nářeční ekvivalenty pro tuto reálii se liší nejen lexikálně (*napínáček* x *rýsováček*), ale také slovtvorně. V případě slovtvorné roviny se jedná o rozdílné přípony (*napínáček* x *napínák*) nebo také o různé předpony slovesného základu (*napínáček* x *připínáček*). Všechna tato označení poukazují

²⁸⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 350.

²⁹⁾ Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 182.

na primární funkci tohoto předmětu, tj. napínat rysy, připínat či spínat danou věc. Z toho také vyplývá, že většina pojmenování jsou původu deverbativního.

Z hlediska územního členění jednotlivých názvů lze vydělit tři nářeční areály. Pro západní polovinu Čech je typický výraz *napínáček*, zatímco ve východní polovině Čech, Slezsku a na severní Moravě je nejčastější pojmenování *připínáček*. Pro zbytek Moravy je pak charakteristický výraz *rýsováček*. Český jazykový atlas ale upozorňuje, že v řadě měst už jsou dnes časté dva až tři názvy pro tuto reálii.³⁰⁾

Na Hranicku jasně dominuje výraz *připínáček*, který zvolilo 88 % respondentů. Ke zbylým dvěma výrazům se přiklonilo pouze několik z dotazovaných. Za zmínku ale stojí, že na jih od Hranic se také používá pojmenování *rýsováček*, i když i zde je nejčastější označení *připínáček*.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Napínáček	0	0	0	0	0	0	1	7,1	0	0	1	0,9
Připínáček	51	96,2	5	100	15	71,4	11	78,6	13	86,7	95	88
Rýsováček	2	3,8	0	0	6	28,6	2	14,3	2	13,3	12	11,1
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.2.10 Stmívá se

Zajímali jsme se o to, jaké nářeční pojmenování slovesa *stmívá se* užívá mládež na Hranicku. Tyto ekvivalenty se diferencují nejen lexikálně, ale i slovtvorně (např. *šerí se* x *širá se*).

Nejčastěji jsou výrazy odvozeny od substantiv (jako např. *večeří se*, *tmí se*), méně často pak od adjektiv (např. *šerí se*).

³⁰⁾ Český jazykový atlas 5. Praha 2005, s. 590, 592.

Na téměř celém našem území se vyskytuje pojmenování *stmívá se*. To pak doplňují některé další varianty (*šeří se, smráká se, večerí se*).³¹⁾

Na Hranicku byl při posledním výzkumu zachycen výraz *večeří se*. Přestože už moje generace tento ekvivalent vnímá jako archaismus, rozhodla jsem se ho dát do dotazníku. Jak jsme očekávali, mládež na Hranicku už tento výraz prakticky nezná. Pouze dva mimohraniční respondenti uvedli, že pojmenování *večeří se*, znají.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Stmívá se	52	98,2	5	100	21	100	13	92,9	14	93,3	105	98,1
Večeří se	0	0	0	0	0	0	1	7,1	1	6,7	2	1,9
Celkem	52	98,2	5	100	21	100	14	100	15	100	107	100

4.2.11 Bydlet

Šlo nám o nářeční varianty, které odpovídají výrazu *bydlet*, tj. „sídlit, mít příbytek“. Tyto ekvivalenty vytvářejí tři areály, na kterých se používají jako základními výrazy *ostávat x bývat x meškat*. V Čechách se šíří výraz *bydlet*, který je obvyklý ve všech měst. V mluvě mladé generace je už dokonce pravidelný.

Zatímco na Moravě a ve Slezsku jsou rozdíly minimální (Morava – *bývat*, Slezsko – *meškat*) situace v Čechách je podstatně složitější. Objevuje se zde celá řada variant.³²⁾

Mládež na Hranicku už výraz *bývat* téměř nepoužívá. Nahradilo jej sloveso *bydlet* (v Hranicích jej použilo přes 94 % respondentů).

³¹⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 346.

³²⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 350.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Bydlet	48	94,1	5	100	19	90,5	11	78,6	15	100	98	92,5
Bývat	3	5,9	0	0	2	9,5	3	21,4	0	0	8	7,5
Celkem	51	100	5	100	21	100	14	100	15	100	106	100

4.2.12 Hadr

Zjišťovali jsme, jaké jsou rozdíly v nářečním pojmenování pro kus látky, který slouží k mytí podlahy. Jako nejdůležitější se ukázaly rozdíly rodové (*hadr x hadra*), a proto jsme se v dotazníku zaměřili na ně.

Základní dichotomii tvoří právě rodově odlišné výrazy *hadr* (jižní a střední Čechy se západní Moravou) a *ha(n)dra*, vyskytující se na ostatním území.³³⁾

Také na Hranicku je častěji užíván výraz *hadra* (f.) i když rozdíl v používání pojmu v ženském rodě a pojmu v rodě mužském už není tak velký. Na severu od Hranic byl dokonce označen jako frekventovanější název *hadr* (m.).

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Hadr	20	41,7	3	60	7	33,3	3	21,4	5	33,3	38	36,9
Hadra	28	58,3	2	40	14	66,7	11	78,6	10	66,7	65	63,1
Celkem	48	100	5	100	21	100	14	100	15	100	103	100

³³⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 322.

4.2.13 Zhubnout

Zde se jednalo o nářeční ekvivalenty slova *zhubnout*, tj. ztratit na váze. Tímto výrazem se zabývala studie Evy Minářové a Evy Müllerové z roku 1988. Tehdejší výzkum ukázal, že na Moravě je častější výraz *zchudnout* (53,5%).³⁴⁾

Z mých dotazníků však vyplývá, že hranická mládež už tento výraz, ve významu „ztratit na váze“, téměř vůbec nepoužívá. Nahradilo jej sloveso *zhubnout*. Mladší generace *zchudnout* používá už jen ve významu „přijít o peníze“.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Zhubnout	44	83,1	3	60	17	81	9	64,3	14	93,3	87	82,1
Zchudnout	7	13,2	2	40	4	19	5	35,7	1	6,7	19	17,9
Celkem	51	96,3	5	100	21	100	14	100	15	100	106	100

4.2.14 Hůl

Zabývali jsme se nářečními variantami pro hůl, která slouží k opírání při chůzi. Českým jazykovým atlasem byly zachyceny zejména rozdíly lexikální, méně časté jsou pak diference slovo tvorné (*hůl x hůlka*) a hláskoslovné (*čagan x čegan*).

U některých ekvivalentů se můžeme setkat s přechody mezi označením obecným a specifickým (názvy někdy rozlišují tvar, případně masivnost hole atd.) Příkladem může být pojmenování *čagan*, které ve východomoravské nářeční oblasti označuje většinou hůl s ohnutým držadlem, zatímco *hůlka*, *hůl* a *palice* zde znamenají hůl rovnou.

---

³⁴⁾ Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 180.

Pro území Čech je charakteristická základní podoba *hůl*. Vedle ní se tu ale také objevuje její slovo tvorná varianta *hůlka*. Tento ekvivalenty zabírá je také typický pro téměř celou západní polovinu Moravy. Již zmíněné označení *čagan* se vyskytuje ve východomoravském nářečí. Rozptýleně se zde vyskytuje také výraz *palice*.³⁵⁾

Hranice se nachází v areálu, pro nějž by měl být typický výraz *čagan*. Ale je zde doloženo také pojmenování *hůlka*, protože oba areály se zde mísí. Proto jsme v dotaznících dali respondentům na výběr ze tří variant (*hůl* x *hůlka* x *čagan*).

Z výsledků vyplývá, že v samotných Hranicích už převládá pojmenování *hůl*, zatímco *hůlka* a *čagan* jsou na ústupu. Mimo město je situace obdobná pouze na západ od Hranic. Zde byla také nejčastěji označena *hůl*.

Ale na jihu a východě, tedy ve směrech, které jsou nejvíce ovlivněny východomoravským nářečím, jasně dominuje *čagan*, zatímco *hůlka* je zde nejméně častá.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Hůl	29	54,7	2	40	5	23,8	3	21,4	8	53,3	47	45,2
Hůlka	13	24,5	0	0	3	14,3	0	0	3	20	19	18,3
Čagan	7	13,2	3	60	13	61,9	11	78,6	4	26,7	38	36,5
Celkem	49	92,4	5	100	21	100	14	100	15	100	104	100

4.2.15 Sedět na bobku

Zajímali jsme se o ekvivalenty výrazu *sedět na bobku*, kterými bývají: za a) slovní spojení typu *sedět na* + *substantivum* (často zdvojnásobené); za b) výrazy jednoslovné. Většina variant je více či méně expresivní a některá pojmenování jsou typické pouze pro dětskou řeč (to se týká zejména podob deminutivních). Původní

³⁵⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 156.

význam jednoslovných ekvivalentů (*čučat, čupět, drečet* aj.) zní „nehybně sedět, trčet, civět, překážet“.

Oba typy výrazů, které označují tuto reálii, se výrazně zeměpisně rozdělují. Frazeologické spojení typu *sedět na + substantivum* je typické pro celé Čechy a také pro západní část Moravy, na ostatním území se používá jednoslovného označení *čapět*.³⁶⁾

Z dotazníků vyplývá, že v Hranicích převládá jednoslovné označení *čapět*. Objevil se také ekvivalent *dřepět* (respondent z Hranic, do výsledné tabulky ale není započítán, protože se jednalo pouze o jediný případ). V současné době se však mezi hranickou mládeží začíná objevovat už i slovní spojení *sedět na bobku*, ačkoliv není nijak frekventované.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Čapět	44	83,1	5	100	17	81	12	85,7	14	93,3	92	87,6
Sedět na bobku	6	11,2	0	0	4	19	2	14,3	1	6,7	13	12,4
Celkem	50	94,3	5	100	21	100	14	100	15	100	105	100

4.2.16 Sundat

Při evidenci nářečních ekvivalentů pro vyjádření významu „dát dolů nebo pryč, většinou z výšky nebo z povrchu něčeho“ uvádí Český jazykový atlas kromě rozdílů lexikálních také difference morfologické (*sejmout x sjat*) a hláskoslovné (*sundat x svondat*).

³⁶⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 113.

Základní lexikální rozdíl tvoří český výraz *sundat* (ten zasahuje také na jihozápadní Moravu) a moravské pojmenování *sdělat*. Ale do mluvy moravských měst, zvláště u mladší generace, už také proniká spisovná podoba *sundat*.³⁷⁾

Ani Hranice nejsou v tomto výjimkou. Více než 77 % hranických respondentů zvolilo jako užívanější výraz *sundat*. Pouze 22,4 % z dotazovaných se přiklonilo ke slovesu *sdělat*. Obdobná je i situace v okolí Hranic. Na východě i na západě jasně dominuje *sundat*. Na jihu sice také převládá toto sloveso, ale ne už tak jasně. Pouze na sever od Hranic byl vyhodnocen výraz *sdělat* jako častější.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Sundat	38	77,6	2	40	12	57,1	11	78,6	11	73,3	74	71,2
Sdělat	11	22,4	3	60	9	42,9	3	21,4	4	26,7	30	28,8
Celkem	49	100	5	100	21	100	14	100	15	100	104	100

³⁷⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 306.

4.3 III. typ otázky

V tomto typu otázky jsme respondentům zadali šest spisovných výrazů, ke kterým měli napsat všechny nářeční ekvivalenty, které pro daný pojem používají. Snažili jsme se tak zjistit, zda hranická mladší generace stále používá výrazy, které jsou zachyceny v Českém jazykovém atlasu nebo je nahradila slovy jinými.

4.3.1 Bubák

Zabývali jsme se nářečními variantami pro slovo bubák, tj. „uschlý tmavý zbytek květního kalichu rostlin na malvicích“. Ekvivalentů pro tuto reálii je mnoho a liší se především lexikálně. Příčinou této rozrůzněnosti je to, že toto slovo je na periferii slovní zásoby a v běžné komunikaci se příliš často nevyskytují situace, kdy je potřeba ho pojmenovat.

Většina pojmenování vznikla na základě podobnosti (*šuseň, čapka, komínek, očko, pupík*). Za tři nejrozšířenější ekvivalenty jsou označovány *bubák* (Čechy), *šuseň* (Morava), *muška* (Slezsko).³⁸⁾ To potvrdily i výsledky mých dotazníků. Ačkoliv většina dotazovaných výraz vůbec nepoužívá a sledovanou položku nevyplnili, ti kteří odpověděli, uvedli ve většině případů právě pojmenování *šuseň*.

Bubák	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Šuseň	7	13,2	3	60	10	47,6	6	42,9	9	59,9	35	32,4
Strašák	1	1,8	0	0	0	0	0	0	1	6,7	2	1,8
Strašidlo	1	1,8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Šťopka	0	0	1	20	0	0	0	0	1	6,7	2	1,8
Strašpytel	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6,7	1	0,9
Šušínek	0	0	0	0	0	0	1	7,1	0	0	1	0,9

³⁸⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 64.

Nepoužívám	44	83,2	1	20	11	52,4	7	50	3	20	66	61,3
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.3.2 Kaluž (po dešti)

Cílem našeho výzkumu byla nářeční označení pro mělkou prohlubeň se zachycenou vodou. Český jazykový atlas uvádí rozdíly lexikální, morfologické, slovtvorné a hláskové a zároveň upozorňuje, že slova *kaluž* a *louže* jsou dnes hodnoceny jako samostatné lexémy.³⁹⁾

Mezi hranickou mládeží jsem se ve svém výzkumu ptala, zda kromě substantiva *kaluž* používají ještě jiná označení. Z výsledků je patrné, že pojmenování *kaluž* je v Hranicích téměř stejně časté jako *louže*, zatímco mimo město převládá označení *louže*. V dotaznících se také objevily výrazy *mláka* (zastoupený dvěma respondenty) a *luža* (také dva respondenti).

Kaluž	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Louže	28	52,8	4	80	10	47,6	10	71,4	10	66,7	62	57,4
Kaluž	24	45,4	1	20	9	42,9	3	21,4	5	33,3	42	38,9
Mláka	1	1,8	0	0	0	0	1	7,2	0	0	2	1,85
Luža	0	0	0	0	2	9,5	0	0	0	0	2	1,85
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

³⁹⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 316.

4.3.3 Ramínko

Zabývali jsme se nářečními ekvivalenty pro ramínko, tj. „pomůcku k zavěšení oděvu“. Český jazykový atlas uvádí kromě odlišností lexikálních také difference hláskoslovné (*raménko* x *ramínko*).

Základní dvojicí výrazů pro tento předmět tvoří pojmy *ramínko* – *věšák*, přičemž pojmenování *ramínko* je téměř celouzemní . Na Moravě je pak dubletní právě s ekvivalentem *věšák*.⁴⁰⁾

Tomu odpovídají i výsledky našeho průzkumu. Výraz *ramínko* je sice mezi hranickou mladší generací používanější, ale pojmenování *věšák* je zde také časté (uvedlo jej 41,7 % dotazovaných).

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ramínko	27	51	4	80	14	66,7	9	64,3	9	60	63	58,3
Věšák	26	49	1	20	7	33,3	5	35,7	6	40	45	41,7
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.3.4 Slunéčko sedmitečné

Nářeční pojmenování pro slunéčko sedmitečné se vyznačují bohatými diferenciácemi. Nejvýraznější jsou rozdíly lexikální, méně časté jsou pak odchylky hláskoslovné. Je také zajímavé, že vedle častějších jednoslovných názvů se objevují i sousloví (např. *pámbíčková kravička*).

Rozrůzněnost pojmenování této reálie je způsobena patrně tím, že se jedná o výrazy expresivní, protože nářeční mluvčí hodnotí tohoto brouka vždy kladně. Je to proto, že s ním byly spojovány mytologické představy, které mu přisuzovaly roli

⁴⁰⁾ Český jazykový atlas 5. Praha 2005, s. 584.

prostředníka přání adresovaných Bohu nebo ho chápaly jako ztělesnění božího posla, který má moc předpovídat osud.

Pojmenování pro tuto reálie jsou někdy také motivována domácími podobami rodných jmen a jsou s těmito jmény homonymní (*beruška* - Barbora, *petrunka* - Petronila, *majdalenka* - Magdalena).⁴¹⁾ Podle Českého jazykového atlasu se právě toto týká i Hranicka, protože je zde doloženo pojmenování *petrunka*. Tento výraz však už nikdo z dotazovaných neznal.

Ve svých dotaznících jsem se ještě ptala, jaké další ekvivalenty, kromě označení *petrunka* pro sluníčko sedmitečné respondenti používají. Výzkum ukázal, že v Hranicích a okolí je nejpoužívanější výraz *beruška*, přičemž ve městě se objevily ještě varianty *bedrunka*, *beruna*, *berka*, zastoupené vždy jedním respondentem.

Sluníčko sedmitečné	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Beruška	47	88,9	5	100	21	100	13	92,9	15	100	101	93,6
Bedrunka	1	1,8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Beruna	1	1,8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Berka	1	1,8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Petrunka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nepožívám	3	5,7	0	0	0	0	1	7,1	0	0	4	3,7
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

⁴¹⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 132.

4.3.5 Vánočka

Podle Českého jazykového atlasu se nářeční ekvivalenty pro vánočku, tj. „sladké pečivo pletené z pramenů kynutého těsta“ liší hlavně lexikálně, méně často pak slovtvorně (*pletence x pletenec x pletenka* atd.).

Pojmenování pro toto pečivo jsou motivována buď dobou, kdy se peče (Vánoce – *vánočka*), nebo způsobem zhotovení a tvarem (*pletenka, houska*).

Téměř na celém našem území se běžně užívá název *vánočka*. Na většině Moravy se tento výraz vyskytuje nedubletně, v Čechách se k němu připojují různé regionalismy (*houska, calta, štědrovka* atd.).⁴²⁾

Na Hranicku byl zaznamenán výraz *pletence*. Žádný z respondentů však tento výraz nevedl. Objevila se pouze slovtvorná varianta *pletenec*, ale použili ji pouze čtyři z dotazovaných. Pět respondentů uvedlo ekvivalent *pletýnka* a v několika dalších dotaznících se objevily výrazy *mazanec* a *štola*. Z výsledné tabulky tedy vyplývá, že pojem *vánočka* na Hranicku jasně dominuje.

Vánočka	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Štola	1	1,9	0	0	0	0	1	7,1	1	6,7	3	2,8
Pletýnka	2	3,8	1	20	0	0	2	14,3	0	0	5	4,6
Pletenec	2	3,8	0	0	0	0	0	0	2	13,3	4	3,7
Mazanec	1	1,9	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Vánočka	47	88,6	4	80	21	100	11	78,6	12	80	95	88
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

⁴²⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 472.

4.3.6 Židle

V dotaznících byly zjišťovány nářeční varianty pro pojmenování židle s opěradlem. Vedle častých rozdílů lexikálních se objevují také rozdíly slovtvorné (*židle x židlice x židlička*) a hláskoslovné (*sesl x sesel x sesél*).

Situace v Čechách je velmi složitá. Pojmenování se zde různě prolínají, časté jsou dublety či triplety. Jejich součástí bývá pravidelně výraz *židle*. Naproti tomu na Moravě jsou označení této reálie většinou nedubletní (kromě Valašska). Některé výrazy, které se vyskytují v Čechách, pokračují dále na Moravu.

Na Valašsku se používá vedle jiných pojmenování také výrazu *stolička*. Ten je zachycen i na Hranicku. Typicky moravské jsou pojmenování *legát, legátka*. Pro Slezsko je charakteristický název *stolek*.⁴³⁾

V dotaznících jsme se hranických studentů ptali, jakých ekvivalentů používají pro označení *židle*. Ukázalo se, že častý je výraz *stolička*, objevily se také názvy *sesle* či *štokrle*. Přesto však byly tyto výrazy v menšině, protože více než polovina z dotazovaných uvedla, že užívají pouze pojmenování *židle*.

Židle	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Stolička	15	28,3	2	40	8	38,1	5	35,7	6	40	36	33,3
Štokrle	2	3,8	0	0	0	0	1	7,1	0	0	3	2,8
Sesle	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6,7	1	0,9
Židle	36	67,9	3	60	13	61,9	8	57,2	8	53,3	68	63
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

⁴³⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 300, 302.

4.4 IV. typ otázky

V této otázce bylo zadáno 18 nářečních ekvivalentů a respondenti měli zatrhnout, zda dané slovo používají, znají, ale nepoužívají nebo vůbec neznají. Z výsledné tabulky je pak vidět, nakolik je daná varianta živá v mluvě hranické mládeže.

4.4.1 Keř

Zabývali jsme se nářečními pojmenováními pro keř, tj. „rozvětvenou dřevinu, většinou nevelkého vzrůstu“. Zjištěné rozdíly v označení této reálie jsou hlavně v rovině lexikální.

Pojmenování *keř* se užívá v celých Čechách a na většině Moravy. Ve východní části slezských nářečí se pak vyskytuje jeho slovotvorná varianta *křák*. Dalšími ekvivalenty jsou např. označení *chrást*, které je typické pro střední pás východomoravských dialektů, Přerovsko, Holešovsko a Jablunkovsko, nebo výraz *křib* (západní podskupina slezských nářečí).⁴⁴⁾

Hranice leží na okraji nářečního areálu slova *chrást*, proto jsme se v dotaznících zaměřili na toto pojmenování a respondentů se ptali, zda ho užívají v běžné mluvě.

Z výsledků provedeného výzkumu vyplývá, že mezi mladší generací přímo ve městě už toto slovo není tak frekventované. Více než třetina z dotazovaných ho sice zná, ale nepoužívá a přes 38 % respondentů ho nezná vůbec. Složitější je však situace mimo město. Směrem na jih a západ se víceméně shoduje se stavem přímo v Hranicích, tj. tento výraz je sice jako pojem známý, už se však nepoužívá. Odlišné výsledky ale zjišťujeme ve skupině severní, kde je jako jediné používané pojmenování označen právě výraz *chrást*.

---

⁴⁴⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 212.

Chrást	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	13	25	5	100	8	38,1	6	42,8	4	26,7	36	33,7
Znám, ale nepoužívám	19	36,5	0	0	13	61,9	4	28,6	8	53,3	44	41,1
Neznám	20	38,5	0	0	0	0	4	28,6	3	20	27	25,2
Celkem	52	100	5	100	21	100	14	100	15	100	107	100

4.4.2 Lhát

Šlo nám o nářeční pojmenování pro verbum lhát. Ekvivalenty pro toto sloveso se liší lexikálně (*lhát* x *cigánit*), slovotvorně i hláskově (*lhát* x *lhat*).

Český jazykový atlas zároveň upozorňuje, že u výrazu *cigánit* byly zjištěny různé významové odstíny. „*V pruhu podél slovenských hranic jsou výrazy lhat a cigánit významem shodné, lhat je tu však označováno za slovo novější. Směrem na západ nabývá pojmenování cigánit expresivního zabarvení a dochází k posunutí významu („šidit“, „lhát u dětí“ atd.) ... Přesnou hranici výrazu cigánit jen ve významu „lhát“ nelze vést.*“⁴⁵⁾

Výraz *lhát* je užíván téměř na celém našem území. Oproti tomu pojmenování *cigánit* se objevuje nejčastěji ve východomoravských a slezských nářečích. Areál tohoto slovesa zasahuje také do středomoravské nářeční oblasti. Jedná se o výběžek sahající až k Brnu a o pás, který se táhne od Lipníku nad Bečvou až po Boskovice.⁴⁶⁾

Z odpovědí respondentů vyplývá, že na Hranicku už označení *cigánit* není užívané. Pouze na jihu od Hranic se našlo více než 21 % dotazovaných, kteří toto sloveso označili jako používané v běžné komunikaci.

⁴⁵⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 184.

⁴⁶⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 184.

Cigánit	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	3	5,7	0	0	1	4,8	3	21,4	0	0	7	6,5
Znám, ale nepoužívám	20	38,5	3	60	7	33,3	4	28,6	3	20	37	34,6
Neznám	29	55,8	2	40	13	61,9	7	50	12	80	63	58,9
Celkem	52	100	5	100	21	100	14	100	15	100	107	100

4.4.3 Polštář

Zajímali jsme se o nářeční varianty výrazu *polštář*, který označuje „měkce vycpanou podušku hlavy“. Diference mezi názvy jsou jednak povahy lexikální (*polštář* x deriváty od základu slova *hlava*, *poduška*, *peřina*), jednak slovtvorné.

Základní územní rozdělení tvoří areály lexémů *polštář* a derivátů od základu slova *hlava*, *peřina*. Největší územní část, tj. Čechy s jihozápadní Moravou včetně nářečí znojemského typu, zabírá pojmenování *polštář*. Na Moravě a ve Slezsku pak převládají výrazy odvozené od základu *hlav-*. Ty se dále člení slovtvorně: například proti obecně moravskému *zhlavec* stojí ve Slezsku užívané *zhlavek* atd.⁴⁷⁾

Podle studie Minářové a Müllerové se v moravské jazykové oblasti přiklonilo k výrazu *polštář* 84 % respondentů, 11 % si zvolilo *zhlavec* a 5 % z dotazovaných si vybralo místo obou výrazů slovo *peřina* a jako *polštář* označují „čalouněnou část nábytku“, např. opěradlo u gauče.⁴⁸⁾

⁴⁷⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 314, 316.

⁴⁸⁾ Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 181.

Přestože se Hranice nachází v nářečním areálu pojmenování *zhlavec*, v samotném městě už tento výraz mezi mladší generací skoro nikdo nepoužívá. Téměř polovina respondentů uvedla, že vůbec netuší, co tento výraz znamená. Někteří sice toto slovo znají, ale do jejich aktivní slovní zásoby již nepatří.

Situace v okolí Hranic je poněkud složitější. Zatímco na jihu a na západě většina studentů tento výraz zná, ale nepoužívá, na severu už rozdíl mezi užíváním a pouhou znalostí významu slova není tak markantní. Oproti tomu na východ od Hranic je slovo *zhlavec* stále používané.

Zhlavec	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	6	11,2	2	40	6	28,6	10	71,4	4	26,7	28	25,9
Znám, ale nepoužívám	22	41,5	3	60	13	61,9	4	28,6	10	66,6	52	48,2
Neznám	25	47,3	0	0	2	9,5	0	0	1	6,7	28	25,9
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.4 Peřina

Zabývali jsme se pojmenováním pro ložní příkrývku plněnou peřím. Základní názvy pro tuto reálii jsou jednoslovné, ale místy se objevují i ekvivalenty dvouslovné (skládající se nejčastěji ze slova *peřina* a přívlastku, např. *vrchní*).⁴⁹⁾

Pro českou jazykovou oblast je typický výraz *peřina*. Na Moravě je sice toto označení také nejpoužívanější, ale vedle něj se zde ještě často objevuje pojmenování *duchna* (v české jazykové oblasti hodnoceno jako velmi těžká, pěřová příkrývka).⁵⁰⁾

⁴⁹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 314.

Hranice leží na pomezí dvou nářečních areálů (*peřina* x *duchna*). Z našeho výzkumu vyplývá, že mezi mladší generací převládá označení *peřina*. V dotaznících uvedlo výraz *duchna* jako užívaný pouze 24,1% respondentů, zatímco 74,1% z dotazovaných napsalo, že tento ekvivalent sice zná, ale nepoužívá ho.

Duchna	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	11	20,7	2	40	3	14,2	6	42,8	4	26,7	26	24,1
Znám, ale nepoužívám	41	77,5	3	60	17	81	8	57,2	11	73,3	80	74,1
Neznám	1	1,8	0	0	1	4,8	0	0	0	0	2	1,8
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.5 Míchaná vejce

Šlo nám o označení pokrmu z vajec, které se rozmíchají a usmaží na oleji. Pro tento výraz jsou charakteristické lexikální rozdíly (*slítek* x *vaječina* x *škvára*), ale také diference slootvorné, které se dělí na: a) pojmenování souslovná a jednoslovná; b) další slootvorné rozdíly uvnitř obou skupin.

Pro Čechy a západní polovinu Moravy jsou charakteristická pojmenování souslovná (s častými průniky), zatímco na východní polovině Moravy převládají jednoslovné výrazy.

Největší nářeční areál zabírá sousloví *smažené vejce*. Toto pojmenování se užívá dubletně téměř na celém území (mimo východní polovinu Moravy).

Na severu Moravy se mimo varianty *smažená vejce* používají také ekvivalenty jednoslovné, které jsou odvozeny od základu *smaž-* (např. *smaženice* na Prostějovsku, Hranicku a v severomoravských pohraničních městech). Na tento areál navazuje oblast,

---

⁵⁰⁾ Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 181.

kde se vyskytují pouze jednoslovné výrazy (např. *škraka*, *škrak* kolem Lipníka; *škračenice* na Hranicku; na Valašsku a ve Slezsku - mimo Opavska - *vaječina*).⁵¹⁾

Hranice leží na okraji dvou areálů. Jde o výrazy *smažené vejce* a *vaječina*. Ačkoliv jsou blíže k území dvouslovného názvu, používá se zde spíše pojmenování jednoslovné. Podle výzkumu Českého jazykového atlasu je zde doložen výraz *smaženice*.

To je sice pravda, toto slovo se zde užívá, ale spíše ve smyslu „smaženice z hub“. Pro jídlo čistě z vajec se vžilo označení *vaječina*, které sem přišlo pravděpodobně z Valašska.

A i výsledky dotazníků potvrdily, že se tento výraz stále používá. Pouze jeden z dotazovaných uvedl, že tento výraz nezná. O něco málo větší skupinu tvoří respondenti, kteří tento výraz sice znají, ale sami ho nepoužívají (15,8 %). Přesto však více jak 83 % uvedlo, že toto slovo aktivně používají.

Vaječina	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Znám	43	81,1	5	100	18	85,7	10	71,4	14	93,3	90	83,3
Znám, ale nepoužívám	10	18,9	0	0	3	14,3	4	28,6	0	0	17	15,8
Neznám	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6,7	1	0,9
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.6 Větev

Spisovné označení pro část stromu vyrůstající z kmene zní větev. Nářeční ekvivalenty pro tuto reálii jsou rozděleny nejen lexikálně, ale i slovo tvorně, morfologicky a hláskoslovně.

⁵¹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 218, 220.

Územní rozvrstvení jednotlivých ekvivalentů na Moravě je poměrně jednoduché, neboť pro východní a střední část Moravy a také pro Slezsko je charakteristické označení *haluz*. Na západní Moravě se pak používá morfologická varianta tohoto výrazu *haluza*.

V Čechách je situace poněkud složitější, protože zde kromě základního výrazu *větev* existuje velké množství nářečních pojmenování (*suk* – západočeské nářečí; *kmen* – Posázaví; *klomen* – severně od Nového Města na Moravě aj.).⁵²⁾

Hranice leží v nářečním areálu slova *haluz* a mezi mladší generací zkoumané oblasti patří tento výraz stále k dominantním. Pouze devět respondentů uvedlo, že dané pojmenování sice zná, ale nepoužívá ho v běžné komunikaci.

Haluz	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	47	88,8	5	100	19	90,5	13	92,9	15	100	36	91,7
Znám, ale nepoužívám	6	11,2	0	0	2	9,5	1	7,1	0	0	9	8,3
Neznám	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.7 Naschvál

Šlo nám o nářeční pojmenování pro adverbium *naschvál*, tj. „úmyslně, záměrně“. Jednotlivá pojmenování se liší hlavně lexikálně (*schválně* x *napotvoru*), méně časté jsou diference slovtvorné (*schválně* x *naschvál*).

Nejčastější forma tohoto adverbia *naschvál* je typická pro Moravu a Slezsko, řidčeji se objevuje také v Čechách, ale zde je používanější výraz *schválně*. Na Moravě (zejména ve střední a východní části) se také vyskytuje příslovce *napotvoru*, které

⁵²⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 196.

vzniklo adverbializací předložkových pádů substantiv (stejně tak i *nazdury* – západní podskupina slezského nářečí).⁵³⁾

Výraz *napotvoru* dominuje i v běžné komunikace hranické mladší generace. Na západ od Hranic však už tento výraz ustupuje, což dokazuje fakt, že více než 53 % dotazovaných ze západní strany uvedlo, že sice toto slovo zná, ale už jej nepoužívá.

Napotvoru	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	34	64,2	3	60	13	61,9	7	50	7	46,7	64	59,3
Znám, ale nepoužívám	19	35,8	2	40	8	38,1	7	50	8	53,3	44	40,7
Neznám	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.8 Příkop u cesty

Nářeční ekvivalenty pro příkop u cesty se rozlišují hlavně lexikálně. Vedle těchto rozdílů ale existují také difference slovotvorné (*příkop x zákop*), v rodě (*příkop x příkopa*) a hláskoslovné (*příkopa x kříkopa x křípopa*). Je také třeba podotknout, že všechna označení této reálie mohou mít kromě sledovaného významu ještě význam jiný. Může tak být přímo v jednom nářečí (např. *zákop*), nebo v různých (např. *strouha* může někde označovat potok, jinde mlýnský náhon).

Zatímco v Čechách se používá mnoho nářečních variant, situace na Moravě a ve Slezsku je poměrně jednoduchá. Nejrozšířenějším označením pojmenováním výraz *příkopa*, který se používá téměř na celé Moravě (někdy dubletně s pojmenováním *škarpa*).⁵⁴⁾

⁵³⁾ Český jazykový atlas 5. Praha 2005, s. 562.

⁵⁴⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 330.

Podle Českého jazykového atlasu by mělo být pro Hranicko typické pojmenování *škarpa*. To také můj výzkum potvrdil, i když počet respondentů, kteří výraz znají, ale nepoužívají, není zanedbatelný. Objevilo se také několik dotazníků, ve kterých respondenti uvedli, že tento výraz vůbec neznají.

Škarpa	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	28	52,8	3	60	13	61,9	9	64,3	9	60	62	58
Znám, ale nepoužívám	16	30,2	2	40	7	33,3	4	28,6	4	26,7	33	30,8
Neznám	8	15,2	0	0	1	4,8	1	7,1	2	13,3	12	11,2
Celkem	52	98,2	5	100	21	100	14	100	15	100	107	100

4.4.9 Štěnice

Předmětem výzkumu byly nářeční varianty pro štěnici, tj. „druh bodavého hmyzu“. Základní dvojici výrazů tvoří pojmenování *štěnice/stinka x plošťka*. Označení *štěnice*, které je shodné se spisovným jazykem, se používá v celých Čechách a v části Moravy (Zábřežsko, horní tok Svitavy). Pro východní polovinu Moravy je pak typické označení *plošťka*.⁵⁵⁾

Taktéž na Hranicku by měl být nejfrekventovanější výraz *plošťka*. Je zajímavé, že mezi mojí generací je toto pojmenování běžný, ale podle výsledků mých dotazníků, mladší generace už tento výraz nejen téměř nepoužívá, ale většina z nich ho ani nezná.

Další zajímavostí je, že pojmenování *plošťka* má na Hranicku dva významy. Za prvé jde o bodavý hmyz sající krev teplokrevným živočichům a za druhé je tak označována krevní sraženina, která se vytvoří pod nehtem, pokud si ho člověk skřípne. Ale ani tento význam není už hranické mládeži znám.

⁵⁵⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 162.

Plošřka	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	5	9,4	0	0	6	28,5	3	21,5	4	26,7	18	16,7
Znám, nepoužívám	6	11,3	1	20	6	28,5	1	7,1	1	6,6	15	13,9
Neznám	42	79,3	4	80	9	43	10	71,4	10	66,7	75	69,4
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.10 Syrečky

Jednalo se o pojmenování vyzrálého sýra z tvarohu ve tvaru koláčků. Kromě výrazné lexikální diference mezi výrazy *syrečky* a *tvarůžky* byly Českým jazykovým atlasem zachyceny také rozdíly slovtvorné (*syrečky* x *sýrky*) a hláskoslovné (*syrečky* x *sýrečky*).

Ve spisovném jazyce jsou pro danou reálii známá tři synonyma: *tvarůžek*, *syreček* a *homolka* (zastaralý ekvivalent). Varianty *tvargle*, *kvargle*, které jsou používány hlavně mládeží moravských měst, mají mírně expresivní nádech a také slangovou povahu.

Základní česko-moravský lexikální rozdíl tvoří dvojice *syrečky* x *tvarůžky*. Hranice, která odděluje územní areály těchto výrazů, se táhne zhruba po zemské hranici česko-moravské a pak se stáčí přímo k jihu směrem na Moravský Krumlov.⁵⁶⁾

Také na Hranicku se užívá výrazu *tvarůžky*, ale kromě něj se zde objevuje ještě výraz *tvargle*. Toto pojmenování je už ale na ústupu. Přesto, že ho používá téměř třetina z dotazovaných, přibližně stejný počet respondentů ho zná, ale nepoužívá a více než 39 % ho nezná vůbec.

⁵⁶⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 229.

Tvargle	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Znám	17	32,1	2	40	6	28,6	4	28,5	5	46,7	34	31,5
Znám, ale nepoužívám	14	26,4	2	40	5	23,8	3	21,5	7	33,3	31	28,7
Neznám	22	41,5	1	20	10	47,6	7	50	3	20	43	39,8
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.11 Zkazít

Věnovali jsme se nářečním variantám slovesa *zkazít*, tj. „učinit nepotřebným nebo porušeným“. Rozdíly pro tuto realii jsou jednak v rovině lexikální, ale také v rovině slovotvorné, kde se různí využití prefixů *z-/ze-* a *po-*. Ve spisovném jazyce někdy rozdíl v použití těchto předpon přiřazuje danému slovu poněkud jiný význam (*zkazít* – „úplně zničit“ x *pokazít* – „částečně poškodit“).

Základní lexikální rozdíl staví proti sobě výraz *kazít*, který se vyskytuje na většině našeho území, a jeho slezskou variantu *psut*. V rovině slovotvorné se difference, jak už jsme uvedli výše, týkají použití prefixů. Pro jihozápadočeskou a středočeskou oblast je charakteristická předpona *z-* (*zkazít*, *zmařit*), zatímco na severovýchodě Čech, Moravě a Slezsku se objevují také varianty s prefixem *po-* (*pokazít*, *popsut*).⁵⁷⁾

Situace na Hranicku je velmi rozmanitá. V samotném městě se našel pouze jeden respondent, který uvedl, že sloveso *popsut* užívá v běžné mluvě a 84,3 % z hranických dotazovaných napsalo, že toto slovo vůbec nezná. Úplně odlišný je však stav v okolí města. Zde výraz *popsut* patří do běžné slovní zásoby mládeže a je velmi frekventovaný.

⁵⁷⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 162.

Popsut	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	1	2	3	60	15	71,4	11	78,6	12	80	42	39,6
Znám, ale nepoužívám	7	13,7	0	0	6	28,6	3	21,4	3	20	19	17,9
Neznám	43	84,3	2	40	0	0	0	0	0	0	45	42,5
Celkem	51	100	5	100	21	100	14	100	15	100	106	100

4.4.12 Babička

Český jazykový atlas zachycuje nářeční pojmenování pro „matku jednoho z rodičů“. Pro tuto realii se kromě rozdílů lexikálních (*bab-* x *stař-*) vyskytují také rozdíly slovtvorné. Je také důležité podotknout, že téměř všechny tyto nářeční varianty mohou také označovat „starou ženu vůbec“. To platí zejména pro ekvivalent *babka*.

Základní dvojici tvoří výraz *babička* (většinový), proti němuž stojí označení *stařenka*. Pojmenování *babička* (obměňováno slovtvorně i hláskově) je charakteristické pro celé Čechy a západní polovinu Moravy (linie Litovel - Brno – Mikulov). Od této hranice se dále na východ užívá označení *stařenka*.⁵⁸⁾

Výraz *stařenka* je mládeži v Hranicích dobře znám, ale mnozí už jej vnímají jako archaismus a nahrazují ho spisovným *babička*. Pouze na východ od Hranic je označení *stařenka* znatelně převažující, ale z ostatních dotazníků bylo vidět, že více než polovina respondentu slovo zná, ale sama jej nepoužívá (ve výsledku je ovšem používání rozděleno přesně na půl, díky východu). V tabulce jsme tuto skutečnost zaznamenali tak, že jsme výsledky rozdělili podle toho, zda dotazovaný výraz používá, zná, ale nepoužívá a nezná.

⁵⁸⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 78, 80.

Stařenka	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	25	47,2	2	40	9	42,9	11	78,6	7	46,7	54	50
Znám, nepoužívám	28	52,8	3	60	12	57,1	3	21,4	8	53,3	54	50
Neznám	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.13 Jíška

Spisovné označení pro zapraženou mouku, která slouží k zahušťování např. polévek, zní jíška. Český jazykový atlas dokládá kromě rozdílů lexikálních také difference slovtvorné (*zápražka* x *praženka*) a hláskoslovné (*praženka* x *pražínka*).

Základní skupinu pojmenování pro tuto reálii tvoří výraz *jíška*, který je typický pro téměř celé Čechy, deverbativa od slovesa *pražit*, vyskytující se v jihozápadní polovině Čech a deverbativa od slovesa *smažit* charakteristická pro severočeský okraj a většinu Moravy. K této trojici se ještě připojuje výraz *zapařka*, který se používá na Opavsku.

Za zmínku stojí také rovina slovtvorná. Zde stojí v protikladu složitá situace v Čechách a naopak jednoduchost v této rovině na Moravě.⁵⁹⁾

V mluvě hranické mladší generace převládá pojmenování *zásmažka*, i když v samotných Hranicích je tento výraz zřejmě už na ústupu, protože jako používaný ho označilo 54,7 %. Naproti tomu v okolí města je tento výraz stále dominantní (na jihu od Hranic ho dokonce zvolili všichni respondenti).

⁵⁹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 208.

Zásmažka	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	29	54,7	4	80	21	100	12	85,7	12	80	80	74,1
Znám, ale nepoužívám	18	34	1	20	0	0	0	0	2	13,3	21	19,4
Neznám	6	11,3	0	0	0	0	2	14,3	1	6,7	7	6,5
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.14 Kyselé mléko

Věnovali jsme se nářečním pojmenováním pro kyselé mléko, které je určené k pití. Základní protiklad v pojmenování této reálie tvoří ekvivalenty, které se skládají z přívlastku a podstatného jména *mléko* (*kyselé mléko*), a výrazy jednoslovné (*kyška*).

Označení *kyška* je typické pro východní polovinu Moravy a Slezsko, zatímco dvouslovné pojmenování (*kyselé mléko*, *sedlé mléko*) se užívá na zbytku našeho území. Pojem *kyselé mléko* se užívá i dále na východ, ale zde dochází k posunutí významu (*kyselé mléko* = „nakyslé“).⁶⁰⁾

„Výraz *kyselé mléko* se jako termín obchodní nově šíří po celém území českého národního jazyka.“⁶¹⁾

Podle Českého jazykového atlasu leží Hranice v nářečním areálu výrazu *kyška*. Toto pojmenování se stále užívá i v mluvě mladší generace, i když se našlo několik respondentů, kteří do dotazníku uvedli, že toto slovo vůbec neznají. Naproti tomu dotazovaní, kteří žijí na severu od města, se všichni shodli, že dané označení používají.

⁶⁰⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 222, 224.

⁶¹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 224.

Kyška	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	36	67,9	5	100	16	76,8	11	78,6	12	80	80	74,1
Znám, ale nepoužívám	14	26,4	0	0	4	19,1	2	14,3	1	6,7	21	19,4
Neznám	3	5,7	0	0	1	4,8	1	7,1	2	13,3	7	6,5
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.15 Okapový žlab

Spisovný výraz okapový žlab označuje kovový (dříve dřevěný) žlab umístěný na okraji střechy, jehož účelem je odvádět dešťovou vodu. Ačkoliv se jedná o poměrně mladou reálii, Český jazykový atlas uvádí jak diference lexikální, tak slovtvorné (*koryto* x *korytko*) a hláskoslovné (*ryna* x *rýna*).

Pojmenování pro tento předmět je většinou původu metonymického nebo metaforicko-metonymického (*žlab*, *ryna* – podle funkce, tj. odvádění vody).

Zatímco na Moravě a ve Slezsku je situace při pojmenování této reálie poměrně jednotná – výraz *ryna* (mezi Novým Městem a Brnem varianta *rýna*; v česko-polském smíšeném pruhu *rynna*), v Čechách jsou zaznamenány různé lexikální a slovtvorné odlišnosti, např. *žlab*, *koryto* nebo *okap*. Posledně jmenovaný výraz však začíná stále víc pronikat i na Moravu zejména do mluvy měst.⁶²⁾

Mezi mládeží na Hranicku stále převládá výraz *ryna*. V samotném městě je toto pojmenování už na ústupu, ale mimo Hranice je stále nejpoužívanější zvláště na severu (80 %) a východě (85,7 %).

⁶²⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 380, 382.

Ryna	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	30	56,6	4	80	15	71,4	12	85,7	9	60	70	64,8
Znám, ale nepoužívám	14	26,4	1	20	5	23,8	2	14,3	4	26,7	26	24,1
Neznám	9	17	0	0	1	4,8	0	0	2	13,3	12	11,1
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.16 Půda

Zaměřili jsme se na označení neobývaného podstřešního prostoru, který se většinou nachází nad obytnými místnostmi. Pojmenování pro tuto reálii zpravidla vychází z umístění nahoře, na stropě, na domě atd. (*hůra, vrch*).

Výraz *půda* je rozšířený po celém území Čech a na západní Moravě. V Čechách se však objevuje také celá řada ekvivalentů, zatímco Morava je v tomto směru více méně jednotná, protože téměř celé její území a území Slezska zabírá označení *hůra* (toto pojmenování se objevuje i ve středu Čech, zde je ale na ústupu).⁶³⁾

Z výsledků dotazníků vyplývá, že v Hranicích už tento výraz v mluvě mládeže ustupuje. Jiná je ale situace v okolí Hranic, kde naopak má pojmenování *hůra* stále silou pozici, zvláště na východ od města.

Hůra	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	16	30,2	3	60	17	81	13	92,9	9	60	58	53,7
Znám, ale nepoužívám	23	43,4	2	40	3	14,2	1	7,1	5	26,7	34	31,5

⁶³⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 363.

Neznám	14	26,4	0	0	1	4,8	0	0	1	13,3	16	14,8
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.4.17 Šilhavý

Zabývali jsme se nářečními pojmenováními pro adjektivum *šilhavý*, označující postižení, při kterém se jedno nebo obě oči odchylují od oční osy. Základní lexikální rozdíl pro tuto reálii tvoří výrazy *šilhavý* a *švidravý*. Ostatní ekvivalenty, které zaznamenává Český jazykový atlas, se objevují většinou v dubletě s jedním ze dvou základních adjektiv (*blikavý* atd.).

Základní dichotomii výrazů tedy tvoří pojmenování *šilhavý*, které je typické pro Čechy a západní Moravu (dále na východ se objevuje na Moravskokrumlovsku a v mluvě mládeže ve městech), a přídavná jména, která mají v základu *švidr-*. Ta jsou charakteristická pro zbytek Moravy a Slezsko.⁶⁴⁾

Na Hranicku by mělo být frekventovanější pojmenování *švidravý*. Je zajímavé, že v samotném městě označilo 96,2 % respondentů tento výraz za známý, ale jen polovina z nich ho má zařazený ve své aktivní slovní zásobě. Oproti tomu mimo Hranice slovo *švidravý* spíše ustupuje (sever, jih). Směrem na západ je situace podobná jako ve městě. Naprosto odlišný je však stav směrem na východ, kde tento lexém jasně dominuje.

Švidravý	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	25	48,1	1	20	4	20	12	85,7	7	46,7	49	46,2
Znám, ale nepoužívám	25	48,1	3	60	16	80	2	14,3	7	46,7	53	50

⁶⁴⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 136, 138.

Neznám	2	3,8	1	20	0	0	0	0	1	6,6	4	3,8
Celkem	52	100	5	100	20	100	14	100	15	100	106	100

4.4.18 Švestka

V dotaznících se zjišťovaly rozdíly v užívání nářečních pojmenování pro švestku, tj. „modrý vejčitý plod ovocného stromu“. Výrazy pro tuto reálii se liší především lexikálně, slovotvorné rozdíly nejsou tak časté. Výraz *švestka* je typický pro téměř celé Čechy, zatímco na Moravě je situace složitější (*trnka x slíva x kadlátka* atd.).⁶⁵⁾

Podle Českého jazykového atlasu by měl být na Hranicku nejfrekventovanější výraz *trnka*. To potvrdil i můj výzkum. Toto pojmenování označila většina dotazovaných. Pouze dva respondenti uvedli, že tento výraz neznají.

Trnka	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	41	77,5	5	100	20	95,2	11	78,6	10	66,7	87	80,6
Znám, nepoužívám	11	20,7	0	0	1	4,8	3	21,4	4	26,7	19	17,6
Neznám	1	1,8	0	0	0	0	0	0	1	6,6	2	1,8
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

⁶⁵⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 52.

4.5 V. typ otázky

V této otázce měli dotazovaní na výběr dvě varianty jednoho výrazu a vybírali tu, která je pro ně v běžné komunikaci přirozenější. Navíc jsme zde zařadili dvě věty, které byly nedokončené a respondenti měli doplnit vhodné slovo tak, aby věta dávala smysl.

4.5.1 Asi

Do dotazníku jsme zařadili také adverbium *asi* ve smyslu „přibližně“. V tomto významu se používá nejčastěji výrazů *asi*, *kolem*, *okolo* a *na*.

Adverbium *asi* je typické pro celé Čechy a ojediněle se také objevuje na západní Moravě. Oproti tomu výraz *ale* se používá na nejvýchodnějším okraji Čech a na větší části Moravy (kromě Valašska, Kroměřížska, Holešovska a Litovelska) a na východní Moravě a ve Slezsku je zaznamenáno označení *z(e)*. Ostatní výrazy už nejsou tak frekventované.⁶⁶⁾

Hraniční respondenti volili ze dvou možností (*asi* ve tři – *kolem* třetí) tu, která je pro ně v běžné řeči přirozenější. Více než 69 % z dotazovaných si vybralo spojení *kolem* třetí, což se shoduje i s Českým jazykovým atlasem, který pro oblast Hranic uvádí právě tento výraz.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Asi	13	26	1	20	6	28,6	5	35,7	7	46,7	32	30,5
Kolem	37	74	4	80	15	71,4	9	64,3	8	53,3	73	69,5
Celkem	50	100	5	100	21	100	14	100	15	100	105	100

⁶⁶⁾ Český jazykový atlas 5. Praha 2005, s. 566.

4.5.2 Jedlá houba

Cílem výzkumu bylo zjistit, jakých nářečních ekvivalentů se v dané lokalitě používá pro jedlou houbu obecně. Základní dichotomií tvoří výrazy *houba* (Celé Čechy a Morava zhruba po Lipník nad Bečvou, Kroměříž a Uherský Brod) a *hřib* (obměny *hřib*, *hřibek*).⁶⁷⁾

Ačkoliv Hranice leží cca 10km od Lipníku, výraz *houba* zde nebyl příliš častý. Já i mí rodiče jsme vždy používali pojmenování *hřib* (i obecně - „Jdeme na *hřiby*.) O to překvapivější byly výsledky dotazníků, z nichž vyplynulo, že v Hranicích je tento výraz už úplně na ústupu a nahrazuje ho pojmenování *houba* a v okolí Hranic se už také stává méně používaným.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Houba	33	62,3	3	60	10	47,6	9	64,3	9	60	64	64
Hřib	13	24,5	2	40	10	47,6	5	35,7	6	40	36	36
Celkem	46	86,8	5	100	20	95,2	14	100	15	100	100	100

4.5.3 Na kličku

Jednalo se nám o nářeční ekvivalenty pro vázání tkaničky na kličku, tj. „vytvoření smyčky se dvěma očky, kterou je možno lehce rozvázat“.

Rozdíly mezi výrazy jsou především lexikální, ojediněle také slovtvorné a hláskoslovné. Většinu výrazů tvoří formální deminutiva. Proti podobám v jednotném čísle se objevuje i forma v čísle množném (*na kličky*). Singulárová varianta ale převažuje.

⁶⁷⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 218.

Základní dichotomii tvoří výrazy *na kličku* a *na smyčku*. Hranice mezi územími obou ekvivalentů je poměrně ostrá. Spojení *na kličku* je charakteristické téměř na celém území Čech, zatímco *na smyčku* se užívá na Moravě.

Pojmenování *na mašličku* je typické pro východní polovinu Slezska, severní Valašsko a ojediněle se objevuje i jinde na Moravě.⁶⁸⁾

Ačkoliv Hranice leží v areálu spojení *na smyčku*, je zde doložen a používán výraz *na mašličku*. To vyplynulo i z výsledků dotazníků - všichni respondenti zvolili tuto variantu.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Na kličku	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Na mašličku	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.5.4 Nádobí

Nářeční pojmenování pro „nádoby, ve kterých se vaří či servíruje jídlo“ tvoří vyhraněnou česko-moravskou dichotomii: *nádobí* (Čechy a západní Morava) a *náčini/náčení* (dále na východ našeho území). Ve většině moravských měst už ale u mladé generace převládá označení *nádobí*.⁶⁹⁾

I v Hranicích a okolí už mládež užívá pojmenování *nádobí*. Objevilo se pouze pět respondentů, kteří dali přednost výrazu *náčini*.

⁶⁸⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 188.

⁶⁹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 281.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nádobí	39	92,9	5	100	14	93,3	11	91,7	15	100	84	94,4
Náčiní	3	7,1	0	0	1	6,7	1	8,3	0	0	5	5,6
Celkem	42	100	5	100	15	100	12	100	15	100	89	100

4.5.5 Prostovlasý

Český jazykový atlas zachycuje slovtvorné a lexikální rozdíly v pojmenování reálie „mající nepokrytou hlavu“, která je spisovně označována jako *prostovlasý*. Nářeční varianty jsou velmi rozmanité. Objevují se víceslovná předložková vyjádření (*s holou hlavou, bez čepice*), ale jsou také zaznamenány adjektivní výrazy prosté (*střapatý, vlasatý*) a složené (*prostovlasý, holohlavý, holovlasý*). Je zajímavé, že se většina nářečních ekvivalentů vyskytuje také ve spisovném jazyce, ale mají zde zcela odlišné významy (např. *holohlavý - plešatý*).

Základní dvojici tvoří pojmenování adjektivní proti výrazům, které jsou vyjádřeny víceslovným předložkovým spojením. Pro východní polovinu Moravy (bez Slovácka) a pro Slezsko je charakteristický předložkový výraz *s holou hlavou*, jinde převládá vyjádření za pomoci přídavného jména.⁷⁰⁾

Z mých dotazníků vyplývá, že v Hranicích i v jejich okolí je jediným používaným ekvivalentem víceslovné předložkové vyjádření *s holou hlavou*. Výraz *prostovlasý* žádný z respondentů neoznačil jako používaný.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Prostovlasý	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

⁷⁰⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 128, 130.

S holou hlavou	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.5.6 Překážet

Při vyjádření významu slovesa *překážet*, tj. „stát někomu nebo něčemu v cestě“, vykazuje nářeční materiál výraznou lexikální dichotomii *překážet* x *zavazet*, kterou doplňuje ještě slovtvorná varianta *převazet*.

Proti slovesu *překážet*, které se vyskytuje na celém území Čech, na Zábřežsku a na jihozápadní Moravě stojí moravský a slezský ekvivalent *zavazet*.⁷¹⁾

Dvojicí slov *překážet* x *zavazet* se zabývaly také Eva Minářové a Eva Müllerové.⁷²⁾ Jejich tehdejší výzkum ukázal, že v moravské jazykové oblasti zvolilo výraz *zavazet* 98 % dotazovaných.

Z výsledků dotazníků vyplývá, že výraz *zavazet* stále dominuje jak v samotných Hranicích, tak hlavně v okolí města.

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Překážet	10	18,9	0	0	3	14,2	1	7,1	1	6,6	15	14,3
Zavazet	41	77,4	5	100	17	81	13	92,9	14	93,4	90	85,7
Celkem	51	96,3	5	100	20	95,2	14	100	15	100	105	100

⁷¹⁾ Český jazykový atlas I. Praha 1993, s. 164.

⁷²⁾ Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 183.

4.5.7 Slánka

Zjišťovali jsme lexikální rozdíly v označení nádoby na sůl. Základní rozdíl je především v tom, zda jsou pojmenování tvořena od základů paralelně existujících adjektiv *slaný* a *solný*. Odvozeniny od těchto přídavných jmen jsou většinou ženského rodu, pouze výjimečně se objevují maskulina.

Základní dichotomii tvoří výrazy *slánka* a *solnička*, přičemž pojmenování *slánka* (shodné se spisovným jazykem) je typické pro celé Čechy a *solnička* pro celou Moravu.⁷³⁾

Je tedy jasné, že na Hranicku by měl dominovat ekvivalent *solnička*. To potvrdil i prováděný výzkum. V okolí Hranic se nenašel jediný respondent, který by označil spisovný výraz *slánka*. V samotném městě už se ale toto slovo začíná objevovat, i když zatím značně menšinově (uvedlo jej pouze pět studentů z Hranic).

Užitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Slánka	5	9,4	0	0	0	0	0	0	0	0	5	4,6
Solnička	48	90,6	5	100	21	100	14	100	15	100	103	95,4
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

⁷³⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 246.

4.6. VI. typ otázky

V poslední otázce měli respondenti za úkol vysvětlit význam sedmi nářečních ekvivalentů. Kromě toho, že jsme opět chtěli zjistit, jak živé jsou tyto výrazy v běžné mluvě mládeže v Hranicích, nás také zajímalo, zda u těchto slov nedošlo k posunu jejich významu.

4.6.1 Šufánek

Pro označení kuchyňského náčiní určeného k nabírání např. polévky se na celém území vžily převážně jednoslovné názvy, pouze ve slezských nářečích a výjimečně v Čechách se objevují sousloví.

Základní trojici výrazů tvoří české pojmenování *sběračka* (98 %⁷⁴), moravské *šufánek* (89 % respondentů⁷⁵) a slezské varianty se slovem *lžíce* (např. *velká ležka*). Celočeské označení *sběračka* se místy vyskytuje s počátečním ž- (*žběračka*) a moravská varianta *šufánek* je okrajově zachycena jako *žufánek*.⁷⁶

Z výzkumu, který jsme provedli mezi studenty, vyplývá, že označení *šufánek* je mezi hranickou mladší generací nejfrekventovanější. V samotném městě pouze jeden respondent uvedl, že si pod tímto výrazem představuje „hrníček“ a mezi mimohranickými dotazovanými se objevili jen dva, kteří význam tohoto slova vůbec neznali.

---

⁷⁴)Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 184.

⁷⁵)Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 184.

⁷⁶) Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 286.

Šufánek	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Sběračka	52	98,2	5	100	20	95,2	13	92,9	15	100	105	97,2
Hrníček	1	1,8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Neznám	0	0	0	0	1	4,8	1	78,6	0	0	2	1,9
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	9	60

4.6.2 Sodovka

V dotazníku jsme se zajímali, co si respondenti představují pod pojmenováním *sodovka*, protože u tohoto slova jsou známy dva významy: 1. šumivý nápoj, voda pod tlakem nasycená kyslíčkem uhličitým, sodová voda, sifon; 2. šumivá limonáda.⁷⁷⁾

Užití těchto významů se liší podle zeměpisné polohy. Pro Moravu a Slezsko je typický význam „limonáda“, zatímco ve významu „sodovka“ se užívá výrazu *sifon*. V Čechách už ale pojmenování *sodovka* představuje „sycený nápoj bez příchuti“.⁷⁸⁾

Mezi hranickou mladší generací stále převládá výraz *sodovka* ve významu „sladká limonáda“, i když už se také objevuje význam druhý a několik respondentů uvedlo, že dané pojmenování vůbec nezná.

Sodovka	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Limonáda	31	58,6	2	40	13	61,9	8	57,1	11	73,4	65	60,2
Minerální voda	13	24,5	0	0	0	0	2	14,3	1	6,6	16	14,8
Kyselka	5	9,4	2	40	3	14,3	2	14,3	1	6,6	13	12

⁷⁷⁾ Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha 2006, str. 400.

⁷⁸⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 440, 442.

Neznám	4	7,5	1	20	5	23,8	2	14,3	2	13,4	14	13
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.6.3 Zhlídat

Předmětem výzkumu byly nářeční ekvivalenty slova *mračit se*, tj. „tvářit se nevlídně, zachmuřeně“. Pojmenování *mračit se* se objevuje po celém našem území a někdy bývá doplněno dubletami. V Čechách (kromě severovýchodní části) a na západní Moravě je tento výraz téměř výhradní. Na zbývajícím části území se často objevuje v dubletách s jinými nářečními ekvivalenty.⁷⁹⁾

Hranice leží na rozmezí tří oblastí. Na severozápadě je to areál šumpersko-litovelský s výrazem *zhlížet*, na jihovýchodě oblast východobrněnsko-přerovská se slovesem *zhlídat* a na východě ve Slezsku a na severním Valašsku se používá ekvivalent *bočit se*. Tento výraz však v mluvě hranické mládeže není vůbec zastoupen. Sloveso *zhlížet* se dnes používá ve svém původním významu a i tvar *zhlídat* ustupuje, stává se z něj archaismus.

V samotných Hranicích neznal význam slovesa *zhlídat* žádný z dotazovaných. Mimo Hranice byl tento výraz znám pouze dvanácti respondentům. Někteří dotazovaní určili *zhlídat* jako dívat se, v menším počtu byla zastoupena slovesa ohlídat, shledávat a zhlížet se. Máme však za to, že tato slovesa uvedli pouze kvůli podobnosti s výrazem *zhlídat*, proto jsme je do výsledné tabulky nezapočítali, a vyhodnotili jsme tyto odpovědi jako „neznám“.

Zhlídat	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Mračit se	0	0	0	0	5	23,8	3	21,4	4	26,7	12	11,1
Neznám	53	100	5	100	16	76,2	11	78,6	11	73,3	96	88,9

⁷⁹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1992, s. 132.

Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100
---------------	----	-----	---	-----	----	-----	----	-----	----	-----	-----	-----

4.6.4 Májíček

Podle Českého jazykového atlasu jsou pojmenování pro pampelišku, tj. smetánku lékařskou charakteristická velkým množstvím nářečních ekvivalentů. Označení *pampeliška* je typické pro Čechy a větší část Moravy, ale objevují se i výrazy jako *mlíč*, *pléška*, *smetaník* atd.⁸⁰⁾

Hranice leží na rozmezí tří nářečních oblastí. Proto zde kromě výrazu *pampeliška* je častý také výraz *májíček* (typický pro Valašsko a celou slezskou nářeční oblast). V samotných Hranicích už však tento výraz mezi mládeží ustupuje do pozadí. V okolí je stále užívaný (spolu s ekvivalentem *pampeliška*), zejména na jihu a také na východě od Hranic. Směrem na západ ho nahrazuje pojmenování *pampeliška*.

Výraz *májíček* se vyskytuje také v ženském rodu *májíčka*, ale v Hranicích se tento ekvivalent neobjevuje.

Májíček	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Pampeliška	13	24,5	3	60	19	90,5	9	64,3	5	33,3	49	45,4
Neznám	40	75,5	2	40	2	9,5	5	35,7	10	66,7	59	54,6
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

4.6.5 Pletýnka

V dotaznících jsme se ptali, zda respondenti znají význam slova *pletýnka*. Jde o nářeční variantu výrazu *houska*, tj. „druh drobného pleteného pečiva“. Rozdíl

⁸⁰⁾ Český jazykový atlas 2. Praha 1997, s. 262.

mezi ekvivalenty jsou hlavně lexikální a při jejich tvorbě se uplatňovaly různé motivační aspekty (např. u výrazu *pletýnka* je základem spletenost pečiva). Rozdíly rodové a slovtvorné jsou mezi ekvivalenty spíše výjimečné (*pletenec x pletenica*).

Základní trojici tvoří výraz *houska*, který se vyskytuje v celých Čechách, pojmenování *pletýnka*, které je typický pro Moravu, a *bělka* užívaná ve Slezsku a v přílehlých východních částech Valašska a na Zábřežsku.⁸¹⁾

Výrazy *houska* a *pletýnka* se zabývala také studie Minářové a Müllerové.⁸²⁾ Výsledky jejich výzkumu ukázaly, že respondenti z moravské jazykové oblasti dali jasně přednost pojmenování *pletýnka* (99 %).

Většina z hranických respondentů uvedla, že *pletýnka* je ekvivalentem výrazu *houska*, ale objevilo se i několik odpovědí, že se jedná o „bulku“ (v Hranicích), „vánočku“ či „pletený cop“ (mimo Hranice). Někteří z dotazovaných uvedli, že *pletýnka* je „druh pečiva“, bez toho, že by blíže specifikovali, o jaký druh jde.

Pletýnka	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Houska	29	55,8	2	40	11	57,9	3	21,4	9	60	54	51,4
Bulka	3	5,8	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2,9
Vánočka	6	11,5	2	40	1	5,3	3	21,4	0	0	12	11,4
Pletený cop	0	0	1	20	2	10,5	2	14,3	0	0	5	4,8
Druh pečiva	14	26,9	0	0	5	26,3	6	42,9	6	40	31	29,5
Celkem	52	100	5	100	19	100	14	100	15	100	105	100

⁸¹⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 270, 272.

⁸²⁾ Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 183.

4.6.6 Cumel

Otázka byla zaměřena na zjištění nářečních pojmenování pro dudlík, tj. „dětské šidítko“. Jedná se o poměrně novou reálii, přesto se její nářeční ekvivalenty výrazně nářečně liší, a to zejména lexikálně (*dudlík x cumel x šidítko*). Po celém našem území je častá dubletnost i tripletnost výrazů, které pojmenovávají zkoumanou reálii. Deverbativní označení, která jsou odvozená od onomatopoických sloves napodobujících zvuk sání (základy *dud(l)-, duml-, cuc-, cuml-*, apod.) jsou většinou staršího původu, dříve totiž označovala kousek stočeného řídkého plátna s kaší, chlebem apod. Teprve až po rozšíření nové reálie se na ni přenesla.

Uzemní areály základních výrazů *dudlík* a *cumel* se zčásti vzájemně překrývají a k nim se přidávají menší oblasti ostatních ekvivalentů. Zvláště složitá je situace na Moravě, kde se objevuje celá řada variant. Ale pojmenování *cumel* se používá téměř na celém území Moravy a také ve Slezsku.⁸³⁾

I v Hranicích je tento výraz nejčastější. Pouze pět respondentů nevědělo, co tento ekvivalent znamená. V dvou dotaznících se také objevilo (respondenti z Hranic), že výraz *cumel* znamená bonbón, ale to bude patrně z toho důvodu, že je u nás častý idiom: „Sladký jako *cumel*.“

Cumel	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Dudlík	50	94,4	5	100	20	95,2	11	78,6	15	100	101	93,5
Bonbón	2	3,8	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1,9
Neznám	1	1,8	0	0	1	4,8	3	21,4	0	0	5	4,6
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

⁸³⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 106.

4.6.7 Lata

Nářeční varianty pro kousek látky, kterým se vyspravuje poškozený oděv, se liší především lexikálně. Základní trichotomií utváří pojmenování *záplata*, *flek* a *lata*.

Pojmy *záplata* a *flek* zabírají celé Čechy a západní půli Moravy (*flek*). Kromě toho *záplata* začíná pronikat i do mluvy mladší generace moravských měst. Na východní polovině Moravy a ve Slezsku je oproti tomu nejčastějším výrazem *lata*, a to i ve městech.⁸⁴⁾

V dotaznících jsme se ptali, zda respondenti znají význam slova *lata*. Podle výsledků je jasné, že v samotném městě tento ekvivalent ustupuje do pozadí a častěji se používá výraz *záplata*. Stejně to vypadá na západ od Hranic. V protikladu k tomu stojí jih a východ, kde se stále drží pojmenování *lata*.

Zajímavé také je, že označení *lata* na Hranicku neznamená pouze „záplata“, ale také „nešikovný (i líný) člověk, nezbeda nebo velká prohra“.

Lata	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Záplata	20	37,7	2	40	11	52,4	8	57,1	8	53,4	49	46,7
Nešikovný člověk	6	11,3	0	0	3	14,3	1	7,2	2	13,2	12	11,4
Nezbeda	3	5,7	2	40	5	23,8	3	21,4	0	0	13	12,4
Velká prohra	1	1,9	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Neznám	20	37,7	1	20	2	9,5	2	14,3	5	33,4	30	28,6
Celkem	50	94,3	5	100	21	100	14	100	15	100	105	100

⁸⁴⁾ Český jazykový atlas 1. Praha 1993, s. 194.

5. Závěr

V této práci jsme se věnovali mluvě hranické mladší generace. Za pomoci dotazníků jsme zjišťovali, nakolik se v jejich běžné komunikaci udržují nářeční výrazy, které jsou typické pro tento kraj.

Z výsledných tabulek je patrné, že zatímco ve městě nářeční varianty ustupují, v okolí Hranic jsou stále frekventované a mladší generace je používá jako součást každodenní konverzace.

Zaznamenali jsme také rozdíl mezi samotnými mimohranickými respondenty. Četnost použití nářečních ekvivalentů se liší i podle toho, v jakém směru od města dotazovaný bydlí. Zatímco na západ od Hranic jsou nářeční výrazy méně časté (procentuelně mají blíže k výsledkům respondentů z Hranic), ve zbylých třech areálech se naopak nářečí potvrdilo jako běžný prvek. Jako příklad uvádím několik výrazů, které jsem seřadila v následující tabulce:

Použitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Májíček	13	24,5	3	60	19	90,5	9	64,3	5	33,3
Čagan	7	13,2	3	60	13	61,9	11	78,6	4	26,7
Popsut	1	2	3	60	15	71,4	11	78,6	12	80
Zásmažka	13	24,5	3	60	19	90,5	9	64,3	5	33,3
Hůra	16	30,2	3	60	17	81	13	92,9	9	60

Některé, dříve časté výrazy jsou na ústupu nejenom v samotných Hranicích, ale i v okolí města. Týká se to například ekvivalentů *hřib* (36 %), *dědina* (38 %), *suk* (35 %) atd. U některých pojmenování prokázali respondenti jejich pasivní znalost, ale v běžné komunikaci je příliš nepoužívají (např. *duchna* 74,1 %, *zhlavec* 48,2 % atd.) Jako téměř neznámé se pak ukázaly výrazy *bohdál* (1,9 %), *košťál* (0,9 %), *večeřálek* (0 %), *debře* (0 %), *poutec* (0 %) atd.

Naopak mezi nejfrekventovanější výrazy patří některá celočeská pojmenování. Jedná se například o výrazy *bota* (83,3 %), *bydlet* (92,5 %), *zhubnout* (82,1 %).

Jako jeden z použitých zdrojů při vybírání výrazů do dotazníku jsme uvedli práci Evy Minářové a Evy Müllerové.⁸⁵⁾ Jejich výzkum probíhal v 80. letech, a proto nás zajímalo, na kolik se tento časový rozdíl promítl do výsledků výzkumu. Při porovnání jednotlivých výsledků jsme dospěli k názoru, že frekvence daných výrazů ustupuje do pozadí (např. *zchudnout* – Minářová, Müllerová 53,5 % x náš výzkum 17,9 %). Zajímavé ale je, že u několika výrazů (*haluz*, *hody*, *šufánek*) naopak frekvence užívání stoupla (např. *haluz* - Minářová, Müllerová 56 % x náš výzkum 91,7 %).

Celkově tedy můžeme říct, že nářeční výrazy jsou v mluvě mládeže přímo v Hranicích částečně na ústupu (ale také zde se objevili výrazy, které stále patří do aktivní slovní zásoby), zatímco v okolí města se nářečí stále drží jakožto součást běžné každodenní komunikace.

---

⁸⁵⁾ Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988.

6. Anotace

Příjmení a jméno: Friedlová Magdalena

Vysoká škola: Univerzita Palackého v Olomouci

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Lexikální zásoba mládeže na Hranicku

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Josef Jodas

Počet znaků: 89 408

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 15

Klíčová slova: běžně mluvený jazyk

mladší generace

dialekt

východomoravská nářeční skupina

Hranice (okres Přerov)

Cílem této bakalářské diplomové práce je vysledování podílu nářečních prvků ve slovní zásobě mládeže v Hranicích a v okolí města. Tento výzkum je založen na dotazníkové metodě a dosažené výsledky jsou porovnány s odbornou literaturou, která se zabývá mluvou v dané oblasti. Autorka práce dochází k závěru, že nářeční výrazy jsou v mluvě mládeže přímo v Hranicích částečně na ústupu, zatímco v okolí města se nářečí stále drží jakožto součást běžné každodenní komunikace.

The aim of this graduation theses is tracing up the proportion of elements of dialect in the language of youth in Hranice and in the city surroundigs. This research is based on a questionnaire way and its records are compared with professional

literature, which deals with the speech in the area. An author of this work find that expressions of the dialect in langure. of youth decrease, while the dialect in the city surroundings is kept like a part of common, everyday communication.

7. Použitá literatura

Český jazykový atlas 1. Praha 1993

Český jazykový atlas 2. Praha 1997.

Český jazykový atlas 3. Praha 1999.

Český jazykový atlas 4. Praha 2002.

Český jazykový atlas 5. Praha 2005

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha 2006.

Minářová, E. – Müllerová, E.: Odlišnosti českého a moravského regionu ve slovní zásobě. In: Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe. Praha: Univerzita Karlova, 1988.

Vahalíková, M.: Běžně mluvený jazyk nejmladší generace města Hranice na Moravě. Olomouc 2006.

Město Hranice v číslech. Hranice 2004.

Pospěch, T.: Hranice: stručný průvodce. Hranice, 2006.

Plaček, M.: Město Hranice do Bílé hory. Olomouc 2004.

Skulina, J.: Severní pomezí moravskoslezských nářečí. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1964.

Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

www.mesto-hranice.cz

<http://hranicky.denik.cz>

8. Přílohy

8.1 Dotazník

DOTAZNÍK

Výzkum slovní zásoby mládeže na Hranicku

Škola:

Třída:

Rok narození:

Bydliště:

Místa delších pobytů od narození do nynějška (rok a déle):

Ve věku:

Obec (okres):

Strávili vaši rodiče více jak deset let v jiném regionu než je Hranicko?
Pokud ano, uveďte slovy kdy a kde?

Otec:

Matka:

Jde o výzkum nářečí – prosím, použijte (podtrhávejte) výrazy, která běžně užíváte při komunikaci se svými kamarády a v rodině.

1) Vysvětlete význam slov:

- a) bohdál
- b) hloub (podstatné jméno)
- c) siholí
- d) večerálek
- e) petrunka
- f) debře
- g) poutec

2) Podtrhněte výraz, který užíváte (možno podtrhnout i více; ten výraz, který užíváte nejčastěji, podtrhněte dvakrát):

- a) angrešt – srstka – chlupáček
- b) bota – botka (ž.) – botek (m.)
- c) drvárka – šopa – dřevník
- d) kvašené zelí – kyselé zelí
- e) masopustní průvod – chodit s medvědem – vodit medvěda
- f) hrozny – víno (plody) – hroznové víno
- g) uzel – suk
- h) posvícení – hody
- i) dědina – vesnice
- j) napínáček – připínáček – rysováček
- k) stmívá se – večerí se
- l) žduchat – šťouchat
- m) bydlet – bývat
- n) hadr (m.) – hadra (f.)
- o) zhubnout – zchudnout
- p) hůl – hůlka – čagan
- q) čapět – sedět na bobku
- r) sundat – sdělat
- s) plytké talíře – mělké talíře
- t) přeseďat – přestupovat (ve smyslu: přeseďat/přestupovat z vlaku na vlak atd.)

3) Jaké výrazy užíváte pro následující slova? Napište všechny výrazy.

- a) bubák (uschlý zbytek květu na spodu jablka)
- b) kaluž
- c) ramínko (pomůcka k zavěšení oděvu)
- d) slunéčko sedmítečné
- e) vánočka
- f) židle

4) Vyberte, zda uvedená slova používáte, znáte ale nepoužíváte nebo neznáte.

	Používám	Znám, ale nepoužívám	Neznám
chrást			
cigánit			
zhlavec			
duchna			

vaječina			
haluz			
napotvoru			
škarpa			
plošťka			
tvargle			
zapacknout			
popsut			
stařenka			
kramlík			
zásmožka			
kyška			
lavka			
rýna			
hůra			
švidravý			
trnka			

5) Doplňte vhodné slovo (slovní spojení) nebo vyberte z nabídnutých (podtrhnutím):

- a) Olda přijde *asi ve tři / kolem třetí*.
- b) Renata se vrátila z lesa s plným košíkem .....
- c) Jana si zavázala tkaničku *na kličku / na mašličku*.
- d) Betko, nezapomeň umýt po jídle .....
- e) Petro, až půjdeš ven, tak si vezmi čepici. Nechod' *prostovlasá / s holou hlavou*.
- f) Magdo, odnes si tu tašku. *Překáží / zavazí tady*.
- g) To jídlo není dost slané. Davide, můžeš mi podat *slánku/solničku*
- h) Na Štědrý den věšíme na vánoční stromeček *koule/baňky*.

6) Vysvětlete význam slov:

- a) šufánek
- b) sodovka
- c) sifón
- d) zhlídat
- e) májíček
- f) pletýnka
- g) cumel
- h) lata

8.2 Procentuální výskyt

a) Hrozny

Použitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Hrozny	32	60,4	2	40	12	57,1	4	28,6	9	60	59	54,6
Víno	9	17	2	40	4	19,1	6	42,8	2	13,3	23	21,3
Hroznové víno	12	22,6	1	20	5	23,8	4	28,6	4	26,7	26	24,1
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

b) Štouchat

Použitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Žduchat	42	85,7	2	40	17	81	9	64,3	12	80	82	78,8
Štouchat	7	14,3	3	60	4	19	5	35,7	3	20	22	21,2
Celkem	49	100	5	100	21	100	14	100	15	100	104	100

c) Mělký talíř

Použitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Plytké talíře	41	77,4	5	100	21	100	12	85,7	11	73,3	90	83,3
Mělké talíře	12	22,6	0	0	0	0	2	14,3	4	24,7	18	16,7
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

d) Přestupovat

Použitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Přesedat	21	43,8	4	80	11	52,4	4	28,6	3	20	43	41,7
Přestupovat	27	56,3	1	20	10	47,6	10	71,4	12	80	60	58,3
Celkem	48	100	5	100	21	100	14	100	15	100	103	100

e) Zapacknout

Zapacknout	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	19	35,8	2	40	9	42,9	8	57,2	7	46,7	45	41,7
Znám, ale nepoužívám	24	45,3	2	40	11	52,3	4	28,6	5	33,3	46	42,6
Neznám	10	18,9	1	20	1	4,8	2	14,2	3	20	17	15,7
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

g) Kramlík

Kramlík	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	18	34	5	100	7	33,3	9	64,3	2	13,3	41	38
Znám, ale nepoužívám	28	52,8	0	0	10	47,6	5	35,7	8	53,3	51	47,2
Neznám	7	13,2	0	0	4	19,1	0	0	5	33,4	16	14,8
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

h) Lavka

Lavka	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Používám	45	84,9	3	60	20	95,2	13	92,9	11	73,3	92	85,2
Znám, ale nepoužívám	7	13,2	2	40	1	4,8	1	7,1	4	26,7	15	13,9
Neznám	1	1,9	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,9
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

i) Baňka

Použitá varianta	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Koule	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6,6	1	0,9
Baňky	53	100	5	100	21	100	14	100	14	93,4	107	99,1
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

j) Sifón

Sifón	Hranice		Sever		Jih		Východ		Západ		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Čistá perl. voda	31	58,5	3	60	7	33,3	5	35,7	8	53,3	54	50
Nástroj na výrobu sifonu	1	1,9	0	0	2	9,6	2	14,3	2	13,4	7	6,5
Část dřezu	7	13,2	0	0	5	23,8	1	7,1	1	6,6	14	13
Neznám	14	26,4	2	40	7	33,3	6	42,9	4	26,7	33	30,5
Celkem	53	100	5	100	21	100	14	100	15	100	108	100

8.3 Mapa Hranic

